

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 447-480

NÂBULSÎ TEFSİRİN'DE KUR'ÂN KISSALARI VE HELÂK EDİLEN ÜMMETLER
Quran's Quran In Nâbulsî Tefsirin And The Destroyed Ummats

Mustafa UZ

Doktora Öğrencisi Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, mustafauz59@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1457-9167.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	23.03.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	06.07.2023
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	447-480

Atıf / Cite as: Uz, Mustafa. "Nâbulsî Tefsirin'de Kur'an Kissaları ve Helâk Edilen Ümmetler" (Quran's Quran In Nâbulsî Tefsirin And The Destroyed Ummats). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 447-480. Doi: 10.17859/pauifd.1269804.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (2) 2023: 447-480

NÂBULSÎ TEFSİRİN'DE KUR'ÂN KISSALARI VE HELÂK EDİLEN ÜMMETLER*

Mustafa UZ**

Öz

Kur'ân-ı Kerim farklı konuları içermektedir. Kur'ân konuları içinde yer alan kıssalar, insanın geçmişi, içinde yaşadığı zamanı ve geleceği hakkında doğru kararlar vermesine yardımcı olur. Kur'ân'ın, mesajını insanlara ulaştırmak için kullandığı en etkili üsluplardan birisi de kıssalardır. İman, ibadet, ahlâk toplumları ayakta tutan en önemli unsurlardandır. Zulüm, haddi aşmak, Allah'ın âyetlerini yalanlamak gibi hususlar da toplumların helâkını hazırlayan nedenlerdendir. Kur'ân kıssalarında anlatılan konuların başında helâk edilen toplumlar ve helâk sebepleri yer almaktadır. Kur'ân'a göre, aynı kötülükleri işleyen toplumlar için de geçerli olan helâk cezasının amacı toplumların ders almalarını sağlamaktır. Kur'ân'da birçok âyetin işaret ettiğine göre uyarılmadan ve süre tanınmadan helâk cezası gelmemektedir. Ahlâki çürüme yaşayan toplumlara yönelik olarak Kur'ân'ın birtakım uyarıları ve çözümleri olmuştur. Tefsir ekolleri içerisinde Kur'ân'ın bu yönü ictimâî-edebeî tefsir ekolü tarafından daha fazla dile getirilmiştir. Bu makale Kur'ân kıssalarında helâk ile cezalandırıldığı anlatılan toplumların helâk sebeplerini, başlarına gelen musibetleri, Muhammed Râtib en-Nâbulsî'nin "Tefsîru'n-Nâbulsî'nin tefsirinden yola çıkarak ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsîru'n-Nâbulsî, ahlâk, kıssa, ümmet, helâk.

Quran's Quran In Nâbulsî Tefsîr In And The Destroyed Ummats

Abstract

The Holy Qur'an contains different subjects. The stories within the Qur'anic topics help people to make the right decisions about their past, present and future. One of the most effective styles used by the Qur'an to convey its message to people is the parables. Faith, worship and morality are among the most important elements that sustain societies. Issues such as oppression, transgression, and denying the signs of Allah are among the reasons that prepare the destruction of societies. Societies that were destroyed and the reasons for their destruction are among the most important subjects described in the Qur'anic parables. According to the Qur'an, the purpose of the punishment of destruction, which is also valid for societies that commit the same evils, is to ensure that societies learn a lesson. As many verses in the Qur'an indicate, the punishment of destruction does not come without warning and time. The Qur'an has had some warnings and solutions for societies experiencing moral decay. Among the schools of exegesis, this aspect of the Qur'an has been expressed more by the social-literary school of exegesis. This article aims to reveal the reasons for the destruction of the societies, which are described in the Qur'anic parables as being punished with destruction, and the calamities that befell them, based on the tafsir of Muhammad Râtib al-Nâbulsî's "Tafsîr al-Nâbulsî".

Keywords: Tafsîru'n-Nâbulsî, morality, parable, ummah, destruction.

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir. Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yapılmakta olan "Kur'ânî Değerler Bağlamında Râtib En-Nâbulsî'nin Ahlâkî Problemlere Bakışı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, mustafauz59@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1457-9167.

Structured Abstract

The Qur'an brings to the attention of its interlocutors what the past ummahs have done and experienced, asks them to see how they have been destroyed due to which bad moral acts they have been destroyed and to heed the warnings and admonitions given to them not to fall into the bad situations they have fallen into. The Qur'an uses the parable method to convey its message to people more effectively. It is possible for people to learn about the struggles of the prophets and their attitudes towards moral problems. While the Qur'an advises us to take lessons from what happened to the past ummahs, it explains that what happens to them when we do the same things will happen to us using the concept of Sunnatullah. Sunnah can be expressed as the response of Allah to societies in the case of acceptance and rejection of the moral values sent by His prophets through His prophets. The Qur'an informs us that the founding laws of societies are faith, worship and moral values. We can express the disappearance of society as a result of a number of social changes, the loss of its civilization and sovereignty as social collapse. Its equivalent in the Qur'an is the concept of destruction. Halaq means that the divine will either completely or partially destroys them because societies exceed the standards of right and justice in their behavior and make oppression permanent. Nabulsî emphasizes the punishments and destruction that societies that have turned their backs on moral values in past nations, denied messengers, and are in a state of social decay have reached as a result of these choices. He points out that the stories of the Qur'an will exemplify the situation of each person and that each person will find a solution to his own problems. He says that many of the people to whom revelations were sent rebelled and were warned, forgetting the revelation. He points out that the common denominators of these tribes were tormented for refuting the invitations of their prophets and becoming. It emphasizes that the punishment for social collapse and destruction depends on people's moral preferences and behavior. Fisk states that the expansion of the field of sin, denying and turning away from the nabis, injustice, cruelty, abandonment of emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-munkar, and the withdrawal of societies from the program of their Lord are the causes of destruction. Nâbulsî goes to the historical period in which the past ummahs have lived and brings up their good/bad moral behavior. He says that the reasons for their destruction stem from disagreement, cruelty, perversion, cruelty, enmity, and seeing themselves as superior. He states that the Jews were destroyed because of obstruction of the way of Allah, for receiving interest, and for unjustly eating people's property. The people of Lot point out that they deserve destruction because of their opposition to the law that Allah has set for people and the order for the family. Andalusia states that they were defeated and expelled from Andalusia because they turned to play, poetry, cheeky, singing women and preferred other things. He says that the companions of Allah (pbuh) in the time of the Messenger of Allah (pbuh) were defeated by not following the rules of war themselves and falling into secret shirk. As an example of a religious stance, he gives the example of Asiye. He draws attention to Pharaoh as an example of and repentance. He states that the cause of every calamity on earth is the sins and moral perversions committed by human beings. The way to be freed from Allah's punishment is to obey Allah and to follow His chosen path for us.

GİRİŞ

Kur’ân’da, önceki ümmetlerin başlarından geçen olaylar, ilk muhatap toplumlara ders ve öğüt olması için anlatılmaktadır. Kur’ân muhataplarına mesajı iletmede daha etkili ve dikkat çekici olduğu için söz konusu olayları kıssalar halinde anlatılmaktadır.¹

Kıssalar, Hz. Peygamber ve ashabı için teselli edici, moral ve cesaret verici mahiyette anlatılmıştır.² Bu yönüyle kıssalar her asırda yaşayan inananları teselli etmekte ³ inkârcıları ise uyarmaktadır.⁴ Bu nedenle Kur’ân kıssaları eğitici, öğretici ve ibret verici özelliklere sahiptir.⁵

Kur’ân kıssalar yoluyla kurtuluşun yolunu ve hüsrânın sebeplerini açıklamakta ve insana hakikatin ilkelerini öğretmektedir.⁶ Kur’ân daima insanı bilgilendirmeye ve uarmaya devam etmektedir.⁷ Hem bu faaliyetini gerçekleştirmek hem de mesajını etkili bir biçimde insanlara ulaştırmak için değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bu yollardan birisi de kıssa şeklinde oluşturulan anlatım şeklidir. ⁸

Kur’ân’da helâk ile cezalandırılan ümmetler, helâk olma sebepleri, mevcut toplumların ibret almaları, geçmişte yaşamış kavimlerin düştükleri yanlış düşmemeleri için anlatılmaktadır.⁹ Helâk edilen toplumların yaşadıkları kötü örnekler tasvir edilerek muhataplara ders verilmektedir.¹⁰ Âyetlerde, helâk edilen toplumların kötülükleri zulüm kavramıyla özetlenmektedir.¹¹

Kur’ân’ın bildirdiğine göre geçmiş ümmetlerin helâk ile cezalandırılmalarının sebepleri yine kendi işledikleri kötülükleridir.¹² Bir memleketin halkı iyilik üzereyken ve adalete riâyet ederken helâk edilmez. Çünkü “*Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri*

¹ Mustafa Kara, “Kur’ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/1, (Nisan 2018), 58.

² Hud 11/120.

³ el-Kasas 28/3.

⁴ Sebe’ 34/18-19.

⁵ Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tefsiru’l merâgî*, (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye,2006), 4/379; bk. M. Sait Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2013), 93-101; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur’ân’a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: İlim Yurdu Yayınları, 2010),383 vd.

⁶ bk. el-Bakara 2/ 259; Âl-i İmrân 3/13, 49; el-A’râf 7/57; et-Tevbe 9/126; Yûnus 10/92; Hûd 11/24; er-Ra’d 13/6; İbrâhim 14/27; en-Nahl 16/11, 13, 65- 69; el-İsrâ 17/102.

⁷ Tâhâ 20/ 113.

⁸ Kara, “Kur’ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, 58.

⁹ Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, 83.

¹⁰ Duran Ali Yıldırım, “Kur’ân Kıssalarında Toplumların Helâkı ve Sebepleri Üzerine”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2020), 245-246.

¹¹ bk. et-Tevbe 9/70.

¹² Âl-i İmrân 3/182.

*haksız yere helâk edecek değildir.*¹³ Hiçbir toplum suçu ve günahı yokken haksız yere cezaya uğramamıştır. Kavimler helâk ile cezalandırılmadan önce elçilerle uyarılmış¹⁴tevbe edip vazgeçmeleri için kendilerine süre tanınmıştır. Uyarılara rağmen zulüm ve kötülükte ısrar eden toplumları helâk ederek Allah Teâlâ sünnetullahı işletmiştir.¹⁵

Geçmiş ümmetlerin ve toplumların genel olarak helâk olma sebeplerinin inanç, amel ve ahlâkları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ama genelde bozulma da düzelme de inançta başlar. Bu da amellere ve ahlâka yansır.¹⁶ “*Andolsun, biz çevrenizdeki kentleri de yok ettik ve belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık*”.¹⁷ Geçmiş ümmetlerin helâk edilme sebepleri “peygamberlerin davetlerini yalanlamak, zulüm ve haksızlıkta ısrar etmek, şımarıklık göstermek, müstebkir davranmak, iş ve ticaret ahlâkının bozulması,¹⁸ amelî ve ahlâkî nedenler olarak sayılabilir.¹⁹ Allah’ın peygamberleri ilâhî mesajlarla insanlığı tevhide, adâlete, Allah’a ve peygamberlerine itaate davet etmişlerdir. Davete olumsuz karşılık veren toplumlara başlarına gelecek belâ ve musibetler hatırlatılmıştır.²⁰

Kur’ân’daki musibet kavramıyla bağlantılı âyetler²¹ incelendiğinde Allah Teâlâ’nın kullarına musibetleri, imtihan etmek, günahlarını temizleyip derecelerini yükseltmek uyarıda bulunmak, azap edip intikam almak gibi temel nedenlerle verdiği görülmektedir.²²

Ahlâkî açıdan çürümeye yüz tutmuş ve yozlaşmış kavimler, elçilerin getirdiği ilâhî mesajlarla uyarılmış, kendilerini düzeltmeleri için mühlet verilmiştir.²³ Kur’ân evrensel bir mesaj olup, onun mesajlarının her çağın toplumuna tebliğ edilmesi, insanlığa olan uyarılarının hatırlatılması önemlidir. Kur’ân kıssalarının en önemli konularından biri

13 Kur’an Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2007), Hûd 11/117.

14 el-En’âm 6/42-45; bk. el-İsrâ 17/15-16.

15 Yûnus 10/13.

16 Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, 84.

17 Kur’an Yolu Meâli, el-Ahkâf 46/27.

18 el-A’râf 7/74-79, 85-93.

19 Yıldırım, “Kur’ân Kıssalarında Toplumların Helâkı ve Sebepleri Üzerine”, 247.

20 Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, (Tunus: Dâru Sahnun, 1997), 5/113; Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2007), 3/90.

21 el-Bakara 2/214. el-Mülk 67/2, Hud 11/7; el-Kehf 18/7; el-Ankebût 29/2; Muhammed 47/31.

22 İsmail Genç, *Kur’ân’da Musibet*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019),21-22.

23 Ahmet Çelik, “Birey ve Toplumun Islâhı Açısından Kur’ân Kıssaları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Haziran 2004), 63.

geçmiş toplumların yaşantıları ve peygamberlerle olan ilişkileri çerçevesinde helâk süreçleri ve sebepleridir.²⁴

Kur'ân'ın temel hedeflerinden biri insanı ahlâkî değerlerle donatmaktır. Bu yüzden ahlâkî çürüme yaşayan toplumlara yönelik Kur'ân'ın birtakım uyarıları ve çözümleri olmuştur. Bu araştırmada ilâhî bir cezalandırma olan helâk konusu Kur'ân kıssalarının geçtiği âyetler üzerinden ele alınarak değerlendirilecektir. Helâk edilen toplumların bu cezaya uğramalarının sebepleri yine âyetlerden delillerle, müfessir Nâbulsî'nin²⁵ görüşleri çerçevesinde ortaya konulacaktır.

I. Kavramsal Çerçeve

Asıl konuya geçmeden önce meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için kısca, helak, ümmet, sünnetullah, toplum gibi kavramlarla ilgili bazı genel bilgilere yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Kıssa Kelimesi ve Anlamı

Kısca, sözlükte; izi takip etmek, haber vermek²⁶, anlatmak;²⁷ bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek,²⁸ anlamlarına gelmektedir. Kıssalar, insanların hayatları için ders

²⁴ Yıldırım, "Kur'ân Kıssalarında Toplamların Helâkı ve Sebepleri Üzerine", 248.

²⁵ Yaşayan tefsir sahibi âlimlerden olan Muhammed Ratib Nâbulsî, 1938'de Şam'da dünyaya gelmiştir. İlme ve eğitime önem veren bir aileden olan, Nâbulsî, İslâm dünyasında *Rüya Tabirleri* kitabıyla tanınan Abdülğani Nâbulsî'nin torunudur. Nâbulsî, ilkokul, ortaokul ve liseyi bitirdikten sonra öğretmen yetiştirme enstitüsüne kaydoldu. 1956 yılında Oradan mezun olduktan sonra 1964 yılında Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı bölümünü tamamladı. Şam Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde yüksek lisans yaptı. Eğitim alanındaki başarıları ve telifleri üzerine Trinity Üniversitesi'nden kendisine eğitim alanında doktora ünvanı verildi. İslâm'a Davet hizmetindeki çabalarını onurlandırmak için düzenlenen özel törende kendisine, Amerikan Üniversitesi İslâmî İlimler ve Arap Dili Bölümünden fahri doktora ünvanı verildi. (Muhammed Ahmed Ganim, *Dr. Muhammed Ratib En-Nabulsi Menhecühü ve Cühuduhu Fid-Daveti İlallahi Teala* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2016),22-35; Mohammad Shawkat Sulaman, *Muhammed Ratib En-Nabulsi ve İlmi Tefsir* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2020), 28-32.

²⁶ el-Kasas, 28/25; Yusuf 12/5, 111.

²⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât elfâzi'l Kur'ân*, Tahkik: Safvan Adnan Davudi, (Dımaşk: Daru'l Kalem,2014),671; Muhibbuddîn Muhammed Murtezâ Huseyn Vâsıtî ez-Zebîdî, *Tâcu'l arûs min cevâhiri'l-kâmus*,20 Cilt, (Beirut: Dâru'l Fıkr,1994), 9/ 334-336.

²⁸ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l Arab*,18 Cilt (Beirut: Dâru'l- Fıkr, 1990),7/74-75; Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazama Eserler Kurumu Başkanlığı,2013),3/2943.

alması gereken, izini sürerek takip edebilecekleri güzel tasvir ve haberlerdir.²⁹ Kelimenin öne çıkan anlamı, iz sürmek ve takip etmektir.³⁰

Kur'ân'daki kıssalar, geçmiş olayları, izleri açığa çıkaran, bu suretle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerine dikkatleri yoğunlaştırarak insanı düşünmeye, tefekküre ve akletmeye yöneltten olgulardır.³¹

Kur'ân'da yer alan ve yukarıda belirtilen anlamlardan hareket ederek bir tanım yapılacak olursa kısaca: "geçmişte olmuş bir olayın, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını aktarmak"³² olarak tarif edebiliriz. Kıssaların, Kur'ân'da "nebe" ve haber" kelimeleriyle de sıkça ifade edildiği görülmektedir.³³

Kur'ân'ın genel anlatımı içinde kıssaları; tarihî kıssalar,³⁴ Kur'ân'ın nüzûlü esnasında meydana gelen olaylar, gaybî kıssalar şeklinde üç ana başlık altında toplamak mümkündür.³⁵

Kur'ân kıssalarının amacı; peygamberi teselli etmek, o'nun irade ve azmini bilemek, insanları düşündürmek ve onların ibret almalarını sağlamak şeklinde belirtilir.³⁶ Kıssalarda iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak ahlâkî olgunluğa teşvikle kötülüklerden sakındırma amacı güdülmüştür.³⁷ Kur'ân kıssalarının konusu çoğunlukla geçmişte helâk edilerek cezalandırılan ümmetlerin işledikleri günahları ve bu yüzden başlarına gelen olayları yaşayan toplumlara anlatarak onların bu kötülüklerden sakınmalarını sağlamaktır.³⁸

Kıssalar geçmiş toplumların peygamberleri ve birbirleriyle ilişkileri sebebiyle helâk edilişlerini tasvir etmek suretiyle muhatap toplumlara ders ve ibret vermeyi

²⁹ Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2 (Haziran 2002), 33; Kevser Kasaboğlu, *Tefhîmü'l Kur'ân'da Kur'ân Kıssaları*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019), 25-27.

³⁰ Mennâ 'Halîl Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2015), 305-306.

³¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016),210.

³² Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri",33; diğer tanımlar için bk. Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 279.

³³ Hud 11/100;120, el-Kasas 28/13; el-A'râf 7/101.

³⁴ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 44-45.

³⁵ Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*,306; krş. İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002),15/498.

³⁶ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 65; Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*,17 Cilt, (İstanbul: Dâru'l-Mîzan, 2005-2011), 1/138; I/190;4/199; 5/307; 5/407; Vehbe Zuhaylî, *el-Kıssatü'l Kur'âniyyetü Hidâyetün ve Beyânün*, (Şam: Dâru'l-Hayr, 1992), 6,17.

³⁷ Şengül, "Kıssa", 15/498-499.

³⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, 6/28; Yıldırım, "Kur'ân Kıssalarında Toplamların Helâki ve Sebepleri Üzerine", 243-245.

amaçlar.³⁹ Şu âyette buna işaret edilir: “Onlar ise “Rabbimiz! Konak yerlerimizin arasını uzaklaştır” dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları ibret kıssaları haline getirdik ve darmadağın ettik. Kuşkusuz bunda, yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenler için ibretler vardır.”⁴⁰

Hiz. Muhammed’in nübüvvetini ispat etmek,⁴¹ Hiz. Peygamberi ve müminleri teselli ederek onların azmini ve iradesini güçlendirmek⁴² muhatapları düşünmeye sevk etmek, İslâm’ın evrenselliğini ortaya koymak,⁴³ semâvî dinlerin esasta bir olduğunu beyân etmek⁴⁴ gibi amaçlar Kur’ân kıssalarının ortak amaçları olarak sayılabilir.⁴⁵

İmadüddin Halil, Kur’ân’da zikredilen bu kıssa ve olaylar tarihin derinliklerinde geçirilmiş, derin tecrübelerin ışığından istifade ederek bize hayatın zor yolunda yaktığı yeşil ve kırmızı ışıklar olduğunu belirtir.⁴⁶

2. Helâk Kavramı ve Anlamı

“h-l-k” fiil kökünden masdar olan helâk kelimesi sözlük anlamı itibariyle, düşmek, yuvarlanmak, yatağa düşmek, yani yaşlılık veya zayıflıktan halsiz düşmek gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca günaha, kötülüğe ve kötü duruma düşmeye de helâk denilmiştir.⁴⁷

Râgıb el-İsfahânî (öl. 502/1108), helâk kelimesinin üç anlamından bahsetmektedir. Birincisi, bir şey başkasında mevcut sende yok olmasıdır.⁴⁸ İkincisi, bir şeyin değişime uğraması ve bozulmasıdır.⁴⁹ Üçüncüsü ise, ölüm anlamındadır.⁵⁰ Ayrıca, azaba, korkuya, fakirliğe de helâk denilmiştir. Kelime “hulûk” şeklinde olursa, helâk etmek ve helâke götüren şey anlamına gelir.⁵¹

³⁹ Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, 78-79; Çelik, “Birey ve Toplumun Islâhı Açısından Kur’ân Kıssaları”, 58.

⁴⁰ Sebe’ 34/19.

⁴¹ Yusuf 12/102; el-Kasas 28/44-45; bk. Mustafa Cihad Bakkal, “Kıssalar Bağlamında Mâtürîdî’nin Kur’ân’daki Mübhemlere Yaklaşımı”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 21 Sayı: 72 (Güz 2017), 201.

⁴² el-Kasas 28/44-45; bk. Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, 68-71.

⁴³ el-Enbiyâ 21/48-92,

⁴⁴ el-Enbiyâ 21/25; Demirci, *Tefsir Usulü*, 212.

⁴⁵ Yıldırım, “Kur’ân Kıssalarında Toplumların Helâki ve Sebepleri Üzerine”, 250.

⁴⁶ İmâdüddîn Halil, *İslam’ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça, (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 92.

⁴⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmet Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlmi’-li’l-Melayîn, 1984), 6/1616-1617; Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğâ*, thk. Muhammed Basil, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), 2/378-379.

⁴⁸ Bkz. el-Hâkka 69/29.

⁴⁹ el-Bakara 2/205.

⁵⁰ en-Nisâ 4/176.

⁵¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât elfâzi’l Kur’ân*, 844.

Kur'ân'da helâk kavramı, genellikle toplumların tarih sahnesinden silinmelerini ifade etmek üzere toplumsal ve siyasi esareti, toplumların kültür ve medeniyetlerinin yok edilmesini ifade etmektedir.⁵²

Toplumların cezalandırılması açısından helâk, gerilemek, dini ve ahlâkî değerleri kaybetmek gibi manâlarına gelmektedir.⁵³

3. Ümmet Kavramı ve Anlamı

“Ümmet” sözlükte, yönelmek, kastetmek; öne geçmek, imam olmak anlamına gelen “emm” kökünden türemiştir.⁵⁴ Bu kelime “kendilerine peygamber gönderilmiş topluluk, kavim, kabileden bir grup insan, bütün iyilikleri şahsında toplamış kişi veya kendisine uyulan önder” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁵ el-İsfahânî, ümmeti “aynı dine inanma, aynı zamanda yaşama veya aynı mekânda bulunma gibi önemli bir unsurda toplanan gruplar” diye açıklamıştır.⁵⁶ Kur'ân'da altmış dört yerde geçen ümmet kelimesi yukarıda belirtilen anlamlarda kullanılmıştır. Bu bağlamda insan topluluklarının yanı sıra hayvan ve cin topluluklarına,⁵⁷ benzer inanç ve hayat tarzına sahip insan gruplarına da⁵⁸ ümmet denilmiştir. Ümmet kelimesi “*Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet bulunsun*”⁵⁹ meâlindeki âyette olduğu gibi büyük bir topluluk içindeki özel bir zümreyi de ifade etmektedir.

Kur'ân'da “ümmet” kelimesi, terim olarak, bir peygambere iman edip onun tebliğ ettiği dine inanarak onu yaşayan ve peygamberinin yolundan giden, ona destek olan insanlar anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰

4. Sünnetullah Kavramı ve Anlamı

Kur'ân geçmiş ümmetlerin başlarına gelenlerden ibret almamızı öğütlerken, aynı davranışları bugün bizlerde yaptığımızda onların başına gelenlerin bizim de başımıza geleceğine dikkat çeker.⁶¹ Bunu sünnetullah⁶² kavramını kullanarak anlatır. Sözlükte “bir

⁵² Ejder Okumuş, “Kur'ân'da Toplumsal Çöküş”, *Diyanet İlmî Dergi, Kur'ân Özel Sayısı*, 46/4 (Nisan 2010), 64.

⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/112-113; bk. Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 80, 84.

⁵⁴ Mütercim Asım Efendi, *Kamûsu'l Muhîr Tercümesi*, 4/175-176.

⁵⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât elfâzi'l Kur'ân*, 86-87; Mütercim Asım Efendi, *Kamûsu'l Muhîr Tercümesi*, 4/4853-4854; bk. Halil İbrahim Bulut, “Ümmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 308.

⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât elfâzi'l Kur'ân*, 86.

⁵⁷ bk. el-En'âm 6/38; el-A'râf 7/38.

⁵⁸ bk. el-Bakara 2/213.

⁵⁹ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Âl-i İmrân 3/104.

⁶⁰ Ahmet Öz, “Kur'ân'da İslam Ümmeti”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık 2019), 551.

⁶¹ Nuri Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler*, (Samsun: Etüd Yayınları, 1998), 15.

⁶² bk. el-Ahzâb 33/ 62; bk. el-Mü'min 40/ 85; Âl-i İmrân 3/ 137.

şeyi açıklığa kavuşturmak, iyi veya kötü yeni bir metot ortaya koymak” anlamındaki “senn” kökünden türeyen sünnet ile Allah lafzından oluşan “sünnetullah” terkibi “Allah’ın koyduğu yasa, kural, nizam”⁶³ demektir.

Allah’ın öteden beri süregelen ve sürecek olan, kendine özgü, değişmeyen davranış tarzı olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴ Kur’ân’da sünnet, Allah’a izafe edilerek o’nun yaratma ve yönetmesinde değişmeyen uygulamasının olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁵ Sünnet, (س ن ن) kökünden; bıçağı bilemek, taşı cilalamak, mızrağa uç geçirmek, dişlerle ısırarak, dişlerini kırmak, güzel idare etmek, kanun koymak şekil vermek, dökmek, çözmek açıklamak, hızlıca deveyi sürmek gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu Sünen’dir. Dosdoğru yol ve uyulan örnek demektir.⁶⁶

Fahreddin er-Râzî(öl.606/1209) bu kelimenin, “suyu peş peşe dökme” (سن الماء) manasında söylenen (Suyu döktü) fiilinden, “fu’letün” vezninde bir kelimedir. “Suyu devamlı dökmek” manasındadır. Araplar, dosdoğru olan yolu, dökülen ve devamlı olan suya benzetmiştir. Çünkü- su devamlı aktığı zaman, tek parça gibi olur.⁶⁷

Kur’ân’da sünnet: Allah’ın geçmiş ümmetlere veya onlara gönderdiği peygamberlere uyguladığı nizam”⁶⁸ anlamındadır.⁶⁹ Sünnet kelimesi, bir hayat tarzını veya davranış biçimini gösterir. Sünnet, kendisine tâbi olanlara bir örnek olan Hz. Peygamber’in hayat tarzı için kullanılmaktadır.⁷⁰ Buna göre sünnetullah kelimesinin anlamı sünnetullah, "Allah’ın varlıklarla ilgili olarak öteden beri varolan ve varolmaya devam edecek değişmeyen bir davranış biçimidir"⁷¹diyebiliriz.

Özet olarak “Sünnetullah” Allah’ın peygamberleri aracılığıyla ile gönderdiği mesajları (ahlâkî değerleri) kabul ve ret durumunda toplumlara (dünyada)verdiği karşılık verme metodudur. Bu metodun nasıl olduğu Allah’ın son mesajında açık ve seçik bir şekilde ifade edilmiştir. ⁷²

⁶³ İlyas Çelebi, “Sünnetullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,2010), 28/159-160.

⁶⁴ Ömer Özsoy, *Sünnetullah: Bir Kur’an İfadesinin Kavramsallaşması* (Ankara: Fecr Yayınları,1994),53.

⁶⁵ Çelebi, “Sünnetullah”,28/159-160; bk. Ejder Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, (İstanbul: İnsan Yayınları,2015),68-69.

⁶⁶ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 12/220-229; el-İsfahânî, *el-Müfredât elfâzi’l Kur’ân*,429.

⁶⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*,30 Cilt (Beyrut: Daru’l Fikr,2005),3/1811; Aynı tarifi Reşit Rıza’da benimser. bk. Reşit Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, (Beyrut: Dâru’l Fikr, 2007), 4/101.

⁶⁸ bk. el-Ahzâb 33/38;62; el- Fâtır 35/43; el-Mü’min 40/85; el-Fetih 48/23; el-Enfâl 8/38; el-Hicr 15/13; İsrâ 17/77; el-Kehf 18/55.

⁶⁹ M. Fuâd Abdalbâki, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, çev. Mahmut Çanga, Kur’ân-ı Kerim Lügati, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1991), 254.

⁷⁰ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal- Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2009),175.

⁷¹ Geniş bilgi için bk. Özsoy, *Sünnetullah*, 51-53; bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîrve’t-tenvîr*, 2/96-97.

⁷² Tok, *Kur’ân’da Sünnetullah ve Helâk Edilen Kavimler*, 29-30.

5. Toplum Kavramı ve Anlamı

Toplum, sözlükte “aynı toprak parçası üzerinde yaşayan ve aynı soydan gelen, temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan, töre, dil ve kültürleri bir olan insan topluluğu”⁷³ anlamına gelen toplum kavramı “ırk, millet” manasında da kullanılır. Kur’ân’da kavim genellikle “topluluk” manasında ve tekil olarak geçmektedir.⁷⁴ Kur’ân’da toplum anlamını çağrıştıran birçok kavram vardır. Şa’b, kavm, kabile, aşiret, ümmet, millet, nefer, beşer, ashâb, nas, fırka, zümre, gibi kavramlar bunlar arasında zikredilebilir.⁷⁵

Bu kavramlardan kavm, millet, nas, karye kavramlarından kısaca bahsetmek istiyoruz. Kavim; bir kişinin içinde yaşadığı aralarında din, dil, soy, kültür birliği olan insan topluluğudur.⁷⁶

Kur’ân insanları ilahi mesajları kabul etmeye çağıran elçilerin muhatap oldukları toplumları kavim kelimesi ile nitelemiştir. Örnek olarak, Nuh kavmi, Ad kavmi, Semud kavmi gibi. Kavmin Türkçe karşılığı ulus veya halktır.⁷⁷

Millet; din ve şeriat demektir. Yol ve sünnet anlamında da kullanılır.⁷⁸ “*Şüphesiz ben, Allah’a inanmayan, aynı zamanda kendileri âhireti de inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim.*”⁷⁹ Bu kelimenin anlamını mealini verdiğimiz âyet ortaya çıkarır. Bu çerçevede “milletü’l-İslâm, milletü İbrâhîm, milletü’l-Mesîh, milletü Yehûd,” gibi tamlamalarda belli dinleri ifade eder.⁸⁰ Nas; insanlar anlamına gelip toplumu ifade eder. Tarih boyunca yaşayan tüm insanlara nas denilmiştir. Peygamberin hitap ettiği topluluklara da “nas” diye tabir edilmektedir.⁸¹ Nas, topyekûn toplumu ifade eder.⁸²

Karye; insanların yaşadığı yer, yerleşim merkezi demektir. Kur’ân’da bazen şehir, kasaba, bazen ülke, bazende medeniyet kavramlarının karşılığı olarak ⁸³ kullanıldığı görülmektedir.⁸⁴

⁷³ Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu,1988), “toplum”, 2/1484.

⁷⁴ Abdalbâki, *el-Mu‘cemü’l-Müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 412-413.

⁷⁵ Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, 62-63.

⁷⁶ Abdalbâki, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*,412; Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, 62; bk. Tok, *Kur’ân’da Helak Edilen Kavimler ve Sünnetullah*, 21-22.

⁷⁷ Tok, *Kur’ân’da Helak Edilen Kavimler ve Sünnetullah*,23; Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, 62-63.

⁷⁸ Tok, *Kur’ân’da Helak Edilen Kavimler ve Sünnetullah*,23; Ali Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1986).130-131.

⁷⁹ Yûsuf 12/ 37.

⁸⁰ Recep Şentürk, “Millet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları,2020), 30/64-66.

⁸¹ Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, 63.

⁸² Âl-i İmrân 3/96.

⁸³ Okumuş, *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*,64.

⁸⁴ el-A’râf 7/163; Yunus 10/98; el- Enbiyâ 21/6; el-Furkân 25/40.

II. Kur’ân’da Topluların Kuruluş Yasaları

Kur’ân’a göre bütün varlığı yaratan Allah’tır. Varlık, parçaları birbirini bütünleyen uyumlu bir birliktir. Her şey ne için yaratılmış ise ona uygun davranır.⁸⁵ Varlıktaki hiçbir unsur isyan edip başkaldıramaz.⁸⁶ İnsanoğlunun içine düştüğü en büyük hata ve sapma, vahyin öngördüğü sistemin dışına çıkarak Kur’ân’ın gölgesinden uzak yaşamaktır.⁸⁷ Kur’ân’da toplumların kuruluş yasaları şu şekilde ifade edilebilir:

a. İnanç ve İman: Yeryüzünün imarı, adalet ve hakkın uygulanması ancak bir imanla, ahlâkî değerlerle ⁸⁸ mümkün olabilir.⁸⁹ İslam medeniyeti iman ve ona bağlı bir inanç medeniyetidir. Bu iman, müslüman medeniyetinde insanların bütün hayatlarını kuşatan, anlamlandıran ve harekete geçiren temel bir unsurdur.⁹⁰

b. İbâdet: İbâdet, mükellefin Allah’a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O’nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradî davranışları ifade eder.⁹¹ İbadet Allah’ın insandan aldığı bir sözdür.⁹² İbadet, Allah’tan bağışlanma dileme ve takvâli olmaya⁹³ davettir. İbadet ve kulluk yeryüzünü imar etme ve toplulukların helâkten kurtulma yol ve yöntemlerindedir.⁹⁴

c. Ahlâk: Topluların ayakta kalmaları ve varlıklarını sürdürmeleri ahlâkî değerlerle mümkündür.⁹⁵ İslam’ın medeniyet fikri ve uygulamasında güzel ahlâk, din ve Medine’nin temel unsurlarından olduğu gibi medeniyetin de temel unsurlarındandır.⁹⁶

III. Kur’ân’da Toplumsal Çöküşün Nedenleri ve Helâk Edilen Toplular

Kur’ân kıssalarında toplumların yükselme ve ilerleme sebepleri anlatıldığı gibi, milletlerin çöküp yok olma sebepleri de anlatılmakta ve bunların sünnetullah gereği

⁸⁵ Muhammed Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur’ân Yasaları*, çev.M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Mahya Yayınları, 2014), 177-178.

⁸⁶ Bu durumu el-Fussilet 41/11 açıklamaktadır. Bir düzensizlik olmadığını (el-Mülk 67/3-4) âyetleri açıklar.

⁸⁷ Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur’ân Yasaları*, 185-186.

⁸⁸ Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur’ân Yasaları*, 213.

⁸⁹ bk. el-Bakara 2/177; el-Hadid 57/25.

⁹⁰ Ejder Okumuş, “İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri”, *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, (Temmuz- Aralık 2021), 68-69.

⁹¹ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 1999),19/248.

⁹² *Ey Âdemoğulları! Size "Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur" dememiş miydiniz? Kur’an Yolu Meâli*, Yâsîn 36/ 60-61.

⁹³ el-Ankebût 29/16; bk. el-Mü’minun 23/23; el-A’râf 7/65,73; Hud 11/84.

⁹⁴ Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur’ân Yasaları*, 225 vd.

⁹⁵ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 2/556.

⁹⁶ Okumuş, “İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri”, 69.

olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁷ Toplumsal çöküş, toplumun, bir takım sosyal değişimlerin sonucu olarak yok olmasını veya bağımsızlığını, kültürünü, medeniyetini ve egemenliğini kaybetmesini ifade eder.⁹⁸ Kur'ân âyetlerinde bir toplumun, yeterli ölçüde uyarılmadığı veya tam bir ahlâkî dejenerasyona girmediği sürece helâk edilmeyeceği belirtilmektedir.⁹⁹ Abdalbâki Güneş, “toplumsal çöküşün” sebeplerini şöyle sıralar: “Peygamberleri yalanlayıp isyan etmek, Allah'ın emirlerine karşı gelmek, insanlara zulmetmek, nimetlere nankörlük etmek.”¹⁰⁰

Ejder Okumuş, toplumsal çöküşün aşamalarını şöyle ortaya koyar: Dalâletin artması, amellerin süslenmesi, mühlet, düşmana yenilme, felâketlerle yüz yüze gelme, zengin seçkinlerin tasallutu.¹⁰¹

Kur'ân bize toplumların çöküşünde ve helâkinde bütün sorumluluğun insana ait olduğunu söyler.¹⁰² İnsanın ahlâkî tercihleri çöküş veya yükselişin sebebi olduğu söylenilebilir.

Kur' an, çöküş nedenlerini ele alırken konuya bütüncül bakmaktadır.¹⁰³ Hiçbir helâk sebebi birbirinden bağımsız değildir. Heyşur, ümmetlerin helâki ve yok oluşu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Allah helâk edilen her topluluğun suçunu yeryüzünde yaptığı bozgunculuk ve Allah'ın programından çıkma olarak göstermiştir.” Başlarına gelenlerin kendi elleri ile yaptıkları şeyler olduğunu bilmeleri istenmiştir.¹⁰⁴

Helak, toplumun çoğunluğunun veya tamamının ortadan kaldırılması şeklinde olabileceği gibi¹⁰⁵ egemenliğini kaybederek başka bir toplumun hükmü altına girmesi ya da onu toplum yapan temel değerlerini, onurunu ve etkinliğini yitirmesi şeklinde de gerçekleşebilir.¹⁰⁶ Kur'ân bize helâk edilenlerin sadece mü'minler olmadığını Nuh ve Semud kavminden söz eden¹⁰⁷ âyetlerde ortaya koymaktadır.

Helâk edilen toplumlari, Allah doğa güçleri dediğimiz depremler, sel felaketleri, fırtınalar, çığlıklar, suda boğulmalarla helâk etmiştir. Ya da ruhi ve manevi denilen

⁹⁷ Abdalbâki Güneş, “Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V* (Ağustos 2005), Sayı: 1, 67-68.

⁹⁸ Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, 83-84.

⁹⁹ el-En'âm 6/131; Hûd 11/117.

¹⁰⁰ Güneş, “Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”, 67-68; Yıldırım, “Kur'ân Kıssalarında Toplumların Helâki ve Sebepleri Üzerine”, 254.

¹⁰¹ Ejder Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, (İstanbul: İnsan Yayınları,2015), 89-90; Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*, 256-261.

¹⁰² Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*, 256-261.

¹⁰³ Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*,108.

¹⁰⁴ Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*,256; bk. er-Rum 30/41; el-Mutaffifin 83/14.

¹⁰⁵ bk. el-En'âm 6/131; el-A'râf 7/94-95; el-Enfâl 8/25; İsrâ, 17/16; el-Hakka, 69/5-6.

¹⁰⁶ Heyşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*, 256.

¹⁰⁷ eş-Şuarâ 26/119-121; 158.

ümitsizliğe düşmeleri, çaresizlik, rahmete güvensizlik ya da gurur zorbalık, zulüm ve haksızlık felaketiyle yüz yüze gelmeleri ile onları helâk etmiştir.¹⁰⁸

Ejder Okumuş, toplumsal çöküşün nedenlerini âyetlerden yola çıkarak; İtikadi, ahlâkî, siyasi, sosyo-ekonomik olmak üzere dört ana esas olarak ifade edilebileceğini söyler.¹⁰⁹

Allah helâk etmeden önce mutlaka bir uyarıcı göndereceğini, uyarıcı göndermeden toplum ve ümmetleri helâk etmeyeceğini bize bildirmektedir.¹¹⁰ Peygamberlerin uyarılarını ve verilen mühleti dikkate almayan toplumlar, sünnetullah gereği helâki hak ederler. Bazı âyetler¹¹¹ buna işaret etmektedir. Kur'ân'ın bütünlüğü içinde geçmiş milletlerin helâklarının birtakım sebepleri ileri sürülür. Bu sebepler: a) Allah'ı inkâr, b) Yaratılanlara zulmetmek, c) Haramları helâle dönüştürmek,¹¹² d) İnsanların mallarını haksız yere yemek,¹¹³ e) Verilen nimetlere nankörlükte bulunmak,¹¹⁴ f) Varlıklı insanların isyan etmeleri ¹¹⁵ g) nesli bozacak yaşantı içine girilmesi.¹¹⁶ Toplumsal çöküş ve helâk cezası insanların tercih ve tutumlarına bağlıdır.

IV. Nâbulsî Tefsiri'nde ¹¹⁷ Kur'ân Kıssaları ve Helâk Edilen Ümmetler

Nâbulsî, geçmiş ümmetler içerisinde ahlâkî erozyona uğrayan ve ahlâkî değerlere sırtını dönen, elçileri yalanlayan, toplumsal bir çürüme içinde olan toplumların bu tercih ve ahlâkî yaşantıları sonucunda uğradıkları cezalar ve helâkle ilgili yorumlar yapar. Bu açıklamaları tefsirinde özellikle kıssaların geçtiği âyetlerin yorumunda belirtir.

1. Kur'ân Kıssaları

Nâbulsî, Kur'ân kıssalarının her bir insanın durumuna örneklik teşkil ettiğini şu cümlelerle açıklar:

Kur'ân'da kıssalar vardır. Bir kimse Nuh'un kıssasını okursa, onun yanında asi bir çocuğun bulunduğunu görür. İbrahim kıssasını okuduğunda onun yanında asi bir baba

¹⁰⁸ Heşur, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*, 257; bk. Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, 90-94.

¹⁰⁹ Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, 108-156.

¹¹⁰ bk. el-Fâtır 35/24; en-Nahl 16/ 36; Yûsuf 12/ 111; İsrâ 17/15.

¹¹¹ bk. el-A'râf 7/130-136;97-99;94-95.

¹¹² bk. el-En'âm, 6/143-144; en-Nahl 16/116.

¹¹³ bk. en-Nisâ 4/160, 167,168, 170.

¹¹⁴ bk. el-Kasas 28/58.

¹¹⁵ bk. İsrâ 17/16-17.

¹¹⁶ Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 52-53; Yıldırım, "Kur'ân Kıssalarında Toplumların Helâki ve Sebepleri Üzerine", 255 vd.

¹¹⁷ M.Râtib en-Nâbulsî tarafından sohbet şeklinde yapılan Kur'ân tefsirinin bant dökümlerinin kitaplaşmış halidir.14 ciltten oluşmaktadır. Biz 2017 yılında yapılan baskısını esas aldık. (*Tefsirü'n-Nâbulsî*, 14 Cilt, Müessesetü'l-Fursan, Darü'l-Feyha, Amman, Dimaşk,2017).

olduğunu görür.¹¹⁸ Eğer bir kimsenin eşi kötü ise buna sabretsin.¹¹⁹ Yanında şerir zalim bir koca varsa ki ona örnek Firavundur.¹²⁰ Yeryüzünde kendisine, gösterdiği salih ahlâkî davranışlardan dolayı yüce bir konum verilen Zülkarneyn'dir. Kendisine evlat verilmemişse, Zekeriya a.s buna örnektir. Bir insan zulme uğrayarak hapse girmişse, Hz. Yusuf onun için en güzel örnektir. Afife ve tâhir bir kadın hakkında ileri geri konuşulursa, bu konuda Hz. Aişe en güzel örnektir. Kur'ân kıssaları bütün durumları içine alır.¹²¹ Çünkü Allah kıssaların en güzelini anlatıyoruz buyuruyor.¹²²

Nâbulsî, Kur'ân kıssalarını her insan okuduğunda kendi sorunlarına bir çözüm bulacağını söyler. Şuara suresinde, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamayı amaçlayan ilâhî vahyin Hz. Nuh'tan itibaren yedi peygamber¹²³ tarafından tebliğ edilmesinin ibret verici sahnelerine temas edilmektedir.¹²⁴

Nâbulsî yedi peygamberin kıssası ne ifade eder? sorusunu sorar ve şöyle cevaplar: Bu kıssalar bize küfredenleri, yalanlayanları, yaratana meydan okuyanların durumunu bildirir. İnkâr eden, yalanlayan ve yaratana kafa tutanın varacağı sonuç helâk ve yıkımdır. Allah yalanlayanları cehaletleri sebebiyle helâk etti. Bir insan öldürürse ve karşısındakini yok ederse, ona kötülük ederse bunun sebebi onun cehaletidir. Çünkü insanın yapısında hayır sevgisi ve Allah'a iman, o'nun emrine bağlılık ve tevekkül vardır. İnsan, Allah'a iman ettiği zaman, huzur bulur. Fıtrat, akıl, mükevvenat, kitap seni Allaha imana yönlendirir. Seninle dünya ve ahirette mutlu olman arasına giren şey nedir? İşte o cehalettir.¹²⁵ *De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹²⁶ Âyeti bunu ifade eder.¹²⁷*

2. Geçmiş Ümmetler ve Onları Helaka Götüren Etkenler

2-1. Geçmişten İbret Almamak

Nâbulsî, Mürselât 77/16-19. âyetlerin tefsirinde geçmiş ümmetlerin yaşadığı tecrübelerden ibret almadan yaşamayı konu edinir: Şu kavimler neredeler? Yunan nerede, Roma nerededir? Hz. İsa'ya olmadık eziyetleri yapan, olmadık vahşilikleri yapanlar neredeler? Onların medeniyetleri, kültürleri, yüzleri, lüksleri, yükselişleri, kuvvetleri, zaafı nerededir? Allah onları helâk etti. O toplumları toprak gibi dürdü

¹¹⁸ Meryem 19/43.

¹¹⁹ et-Tahrîm 66/10.

¹²⁰ et-Tahrîm 66/11.

¹²¹ Yusuf 12/3.

¹²² Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 1/79.

¹²³ Bu yedi peygamber: bk.Hz. Mûsâ, Harun, (eş-Şuarâ 26/10-68); Hz. İbrâhîm, (eş-Şuarâ 26/68-104); Hz. Nuh, Hûd, Salih, Lut ve Şuayb (eş-Şuarâ 26/105-191).

¹²⁴ Bekir Topaloğlu, "Şuarâ Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,2010), 39/221-222.

¹²⁵ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 8/419.

¹²⁶ ez-Zümer 39/ 9.

¹²⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 8/419.

sadece konuşuluyorlar. Anlatılan kısas oldular. Onların kalıntıları ibret olmak üzere korunmuştur.¹²⁸

Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara haksızlık etmemiştir, fakat onlar kendilerine haksızlık etmişlerdi. ¹²⁹ Bu âyet, Allah'tan yüz çevirenler, Allah'la karşılaşmayı kerih görenler, dünyayı sevenler ve kendisini ona adayanlar, parası ve zevkleri, malları, kadınları, evleri, arazileri, arabaları, makamları, mutlulukları konusunda dünyaya¹³⁰ akın edenler içindir. Liderliğin zirvesinde yanlışlara daldılar. Yanlışlara dalan Ad kavmi, Semûd kavmi, Eyke ashabı, Salih'in kavmi neredeler?¹³¹ *"Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir.* ¹³²

Şu isyan edip, ahlâksız hayat sürenler, zulmedip haddi aşan topluluklar, Hz. Peygamber'e olmadık eziyetleri yapan, Kureyş'in ulularına¹³³ Âd, Semûd vb. kavimlerin kötü akıbetleri hatırlatılarak, peygamberi yalancılıkla itham edip ona isyanda ısrar ederlerse öncekiler gibi cezalandırılacakları belirtilmektedir.¹³⁴ Bu bahsi geçenler yaptıkları fasıklık, isyan ve cahillik yüzünden münkeratı işlediler ve tükendiler.

2.2. Toplumsal Trajedinin Sebeplerini Görememek

Nâbulsî, Yunus 9-10.âyetlerin yorumunda, toplumda yaşanan trajedinin sebepleri konusunda şöyle bir değerlendirmede bulunur: Bu trajedi ve dramın arka planında günahın var olduğunu söyler. Toplumdaki her günahın isyanın arka planında körlük vardır. Körlüğün sebebi Allah'tan ayrılma ve kesintidir.¹³⁵ İnsan ileri seviyede zekâlı birisi olabilir. Ancak zekâ tek başına yeterli değildir. Beşerî akıl gelişti ama hala büyük bir cehalet içindedir. Allah tarafından kendine uzatılmış elden uzaktır. Dizginini, akli ve zekâsının vahyi ile nefesine teslim etti. Allah'tan uzaklaştıkları için dalâlet ve körlük içinde kaldılar. Ahiretten önce dünyada cezaya uğradılar.¹³⁶ Allah'ın kendilerine gönderdiği ilâhi programı takip etselerdi, başlarına gelecek olan helâkten kendilerini kurtarabilirlerdi.

2.3. Geçmiş Kavimlerin Kıssalarından Öğüt Almamak

Nâbulsî, Tevbe 9/70. âyetin yorumunda: şöyle der: "Müslüman Kur'ân'dan emir ve nehiye ilgili bir âyet okur. Bu emri yerine getirir, nehiyden kaçınır, kötülüğe son verir.

¹²⁸ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 8/566.

¹²⁹ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Nahl 16/ 33.

¹³⁰ er-Râzî, *Mefatihü'l Gayb*, 7/4093; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, 5 Cilt , (Beyrut, Dâru'l Hayr,1992), 3/182.

¹³¹ Nâbulsî, *Tefsirun-Nâbulsî*, 6/524.

¹³² el-Mü'minun 23/46.

¹³³ Nâbulsî, *Tefsirun-Nâbulsî*, 6/524.

¹³⁴ bk.er-Râzî, *Mefatihü'l Gayb*, 30/ 272.

¹³⁵ bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, çev. Adil Bebek vd., 6 Cilt, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018),4/898; bk. Esed, *Kur'ân Mesajı*,894.

¹³⁶ Nâbulsî, *Tefsirun-Nâbulsî*, 5/442.

Kur'ân'dan Allah'ı hatırlamakla ilgili bir âyet okur hemen tefekkür eder, geçmiş ümmetlere ait bir âyet okusa, ondan öğüt alır. Mü'minin kahramanlığı başkasından ibret ve öğüt almasıdır. Mü'minin dışındaki kimseler ise asla öğüt almazlar. Öğüt almayan kavimler zalimlik ve azgınlık yaparak Rablerini unuttular. Helâkı hak ettiler.¹³⁷ Bu durum ümmet için bir derstir. Öğüt almak gerekir.

Nâbulsî, Alak 6-7. âyetlerin yorumunda azgın insan kendini zengin kabul eder, malın her türlü problemlerini çözeceğini zannederek, Allah'ı unuttur. Böyle kimse aptaldır. Aptal hesapların içerisine Allah'ı katmayan insandır. Mesela, Ad kavmi beldelerde azgınlık yaparak birçok fesada karıştılar. Binalarıyla, sanatlarıyla, askeri güçleriyle üstünlük sağladılar. Allah onları helâk etti.¹³⁸

Allah'ın yoluna muhalefet eden hiçbir kavim yoktur ki Allah onları günahları sebebiyle helâk etmemiş olsun. "*Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir.*"¹³⁹ Cinsel kaos, ekonomik kaos, ümmetlerin helâk sebeplerindedir. Allah'ın yol ve yönteminden çıkarak sapan hiçbir kavim yoktur ki, Allah onları helâk etmemiş olsun. İslam ümmetinin durumuda bugün buna benzemektedir.¹⁴⁰

Kıssalar oyun ve eğlence değildir. Kıssalardaki nasihatleri dinleyip, ibret almayanlar helâkı hak eder. Burada yapılması gereken şey, geçmiş ümmetlerin ahlâkî tercihlerinden ibret almaktır.

2.4. Gözleriyle Çöküş Sebeplerini Görmemeleri

*Başlarına bir felâketin gelmeyeceğini sanıp kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul buyurdu. Sonra içlerinden birçoğu yine görmezden ve duymazdan geldiler"*¹⁴¹Peygamberleri yalanladılar. "*Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak" dediler.*"¹⁴²

Nâbulsî, "Allahu Teâlâ bizim için göz ve kulaklar yarattı. İnsanlar mahlûkata ibret nazarıyla bakmayı ihmal etti. Kulakları ile ilmi bir dersi duymadılar ve nasihati dinlemediler. Gözleri hakikati görme hususunda kör olmuştur. Onlar hakikati araştırmadılar. Buna rağmen, Allah onlara bazı imtihanlara tabi tutarak tövbe etmeyi gerekli kıldı. Allah'ın âyetlerini görmezden geldiler. Bu âyetler Yahudilerin memleketlerine dönmesi, Firavunun zulmünden kurtulmaları içindir. Ama onlar hala

¹³⁷ bk. el-Alak 96/6-7.

¹³⁸ Nâbulsî, Tefsiru'n-Nâbulsî,5/316; bk. İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, çev. Şaban Karataş vd., (İstanbul: EkinYayıncılık,1998),1/23-24.

¹³⁹ Hûd 11/117; bk. el-Mâide 5/ 79.

¹⁴⁰ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 5/576; bk, Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l Kur'ân*, çev.Muhammed Han Kayanî vd.,(İstanbul:İnsan Yayınları,1996), 2/431; Esed, Kur'ân Mesajı, 551-552.

¹⁴¹ *Kur'ân Yolu Meâli*, el- Mâide 5/71.

¹⁴² *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Bakara 2/80.

putlara tapmaya devam ettiler.¹⁴³ Yahudiler gözleriyle bu hakikatleri göremediler ve kulakları ile duyamadılar, buzağıyı tanrı edinmeleri¹⁴⁴ sebebiyle hakikate kör ve sağır kesilerek helâkı hak ettiler.

2.5. Toplumsal Çürüme

Nâbulsî, Bakara 2/61. âyette Yahudilerin Hz. Musa'dan biz tek yemekten sıkıldık. Bize farklı yiyecekler Rabbinden iste dediklerinde Hz. Musa "*İyiye kötü ile değişmek mi istiyorsunuz?.. Zillete, fakru zarurete mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar.*"¹⁴⁵ Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu. İnsan, dünyayı hedeflediğinde, risaleti unuttur, yemek ve faydalanmak için yaşar, bir hedefi yoktur. Her şeyden bıkar. Bunun tarihi örneği; Yahudilerdir. Menn ve selvadan sıkıldılar. Değişim istediler.¹⁴⁶ Allah'ın gazabına uğradılar.¹⁴⁷

2.6. Toplumların Zevâli

Nâbulsî, Âl-i İmran suresi 104. âyetin yorumunda, üç öküz kıssasına ¹⁴⁸ dikkat çekerek; toplumlar samimi davranmaz, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmazlarsa varışlarının zeval olduğunu söyler. Toplumlari, insanlari tefrikadan ve olumsuzluklarından başka şeyler zayıflatamaz. Nâbulsî konuyu şöyle bir örnekle açıklar: Caddenin sonunda bir evde ateş tutuştu. Aralarında yirmi ev vardır. Bu ateşi söndürmek amacıyla katkıda bulunmak için evden çıkmaz isen, bu yangın senin evine gelecektir.¹⁴⁹ Bu durumu "*Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir.*" ¹⁵⁰ Âyeti ile delillendirir. ¹⁵¹

Hakkı ayakta tutmak ve batılı yok etmek için yardımlaşırız, Allah'ın gözünde yükseliriz. Fırkalaştığımızda, bireysel düşünüp, toplumu gözetmediğimizde, büyük bedeller öderiz. Bu hususta Hz. Peygamberden rivâyet edilen şu gemi metaforu hadisini

¹⁴³ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 3/604-605.

¹⁴⁴ bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, 12/57-58; Rızâ, *Tefsiru'l Menâr*, 6/2003.

¹⁴⁵ bk. el-Bakara 2/61.

¹⁴⁶ Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis* 5/75-77.

¹⁴⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 1/307.

¹⁴⁸ Sık ağaçlı bir ormanda siyah, beyaz ve kırmızı renkte üç öküz vardı. Ormanda yedi tane aslan vardı. Onlar bir ve beraberlik iç oldukları ve yardımlaşmaları için onları yemeye gücü yetmiyordu. Aslan, siyah öküzle kırmızı öküze gelerek şöyle dedi: Bu ormanda bizi diğer hayvanlara farketiren şu beyaz öküzdür. Çünkü onun rengi dikkat çekicidir. Onu yemem için bana bırakırsanız, orman hepimiz için güvenli olur. İki öküz: Öyleyse, buyur, o senindir dediler. Aslan da beyaz öküzü bir güzel yedi. Aynı yöntemle siyah öküzde yedi sıra kırmızı öküze gelince; Kırmızı öküz yüksek bir sesle şöyle nidâ etti: Dikkat edin, ben beyaz öküzün yendiği gün yendim. (İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beirut: 1409/1989), 7/ 562, no: 37933.

¹⁴⁹ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 3/509-510.

¹⁵⁰ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Enfâl 18/25.

¹⁵¹ Esed, *Kur'ân Mesajı*, 403-404.

dikkate almak gerektiğine vurgu yapar. Eğer yukarıda bulunanlar aşağıdakilerin isteklerini yapmalarına izin verirlerse gemidekiler hep birlikte helâk olur. Fakat onlara engel olurlarsa hem onlar hem de kendileri kurtulur.”¹⁵² Gemiye delenlere engel olmaz isek hem onlar hem de biz helâk olacağız.¹⁵³ Sonuç olarak yaşadığımız çağda gördüğümüz hissettiğimiz yanlışlıklara karşı uygun yol ve yöntemlerle gerekli tepkiyi göstermemiz gerekir.

3. Ümmetlerin Helâkını Gerektiren Kötü Ahlaki Davranışlar

3.1. Fısk'ın Umumileşmesi

Nâbulsî helâkı gerektiren ahlâkî davranışları Mü'min 40/21. âyetin açıklamasında verir:

Günah sahasının genişlemesidir. İçkiler, porno, zina, uyuşturucular, sapkınlığın hüküm sürmesi, batıl olan yolla kazanç, düşmanlık, fazla özgürce davranmak, ahlâksız meyiller olması helâki peşinden getireceğini söyler. *De ki: "Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi muhalif gruplara ayırıp birbirinize güçlerinizin acısını tattırmaya kadirdir!"*¹⁵⁴

Yıldırımlar, bombalar, zelzeleler, mayınlar, iç savaşlar büyük musibetlerin, en şiddetlisidir. Bu korkutucu bir durumdur. Şu an burada büyük bir ilerleme vardır. Bu ilerleme ile birlikte ahlâkî gerilik vardır. Bu tüm geçmiş kültürlerde oranın ashâbı orada kalmaya güç getiremez. Çünkü onlar Allah'ın yoluna programına muhalefet ettiler. *"Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; Her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı."*¹⁵⁵ Ne kaleleri ne malları onların Allah'ın azabına uğramalarına mâni olamadı. Ancak Allah'ın emrine uygun bir tarzda istikamet üzere nasihate¹⁵⁶ devam ederlerse kurtulabileceklerini ifade eder.¹⁵⁷

3.2. Nebileri Yalanlamak ve Hafife Alıp Yüz Çevirmek

*"Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o her şeyle dopdolu geminin içinde kurtardık. Sonra geri kalanları da sulara gömdük."*¹⁵⁸ Nâbulsî âyetin tefsirinde, bütün

¹⁵² Zeynuddin Ahmet Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasar Tecrîd-i Sarih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, (Konya: Hüner Yayınları, 2003), Hadis no:1135,1/554.

¹⁵³ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 3/510.

¹⁵⁴ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-En'âm 6/ 65.

¹⁵⁵ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Nahl 16/112.

¹⁵⁶ Hûd 11/ 117.

¹⁵⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 11/197; bk. Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 12/82.

¹⁵⁸ *Kur'ân Yolu Meâli*, eş-Şuarâ 26/119-120.

kavimlerin nebilerini yalanlamaları ve davetini hafife almaları sebebiyle helâkı hak ettiklerini vurgular.¹⁵⁹

"Uyarılarımın ne demek olduğunu yakında anlayacaksınız"¹⁶⁰ İnsan peygamberlerin davetini telakki eder, önem vermezse, Kur'ân'ı okur emir ve nehyini dikkate almazsa, helalini haramını tatbik etmezse, işte o zaman musibetler gelir. Allahu Teâlâ her ümmete bir peygamber göndermiştir. O, ümmetler peygamberlerini yalanlarlar. Allah'ta onlara elim bir azabı tattırır. Zaten âyette de böyle söylüyor.¹⁶¹ Bundan dolayı insan için gereken şey geçmiş ümmetlerin kıssalarından ders alıp kanunlar çıkartmaktır. Çıkartmış olduğu bu kurallara göre hayatını düzenleyip Allah'ın istediği gibi yaşamak gerekir.¹⁶²

Elçileri ne sözle ne de davranışlarıyla yalanlamamak gerekir. "*Semûd kavmi de uyarıları ciddiye almadılar. "Dediler ki: "İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağımız?"*"¹⁶³Yalanlama sözlü ve amelidir. İndirilmiş kitabı yalanlamak, gönderilmiş bir peygamberi yalanlamak şeklinde olan itikadi yalanlama vardır ki o da küfürdür, insanı İslam milletinden çıkarır. İşte bu vasıfları sayılan Semud kavmidir. *Dediler ki: "İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağımız"*¹⁶⁴ Biz insana uyduğumuzda; bizler cahiliz, yanlış yola girer, sapıtırız ve ateşe gireriz. Bu davetin gereğini ve içeriğini terk ettiler. Kalpleri hasetle doldu. Helâki hak ettiler.¹⁶⁵

3.3. Adaletten Ayrılmak

"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan"¹⁶⁶ Nâbulsî, âyetin tefsirinde helâk sebeplerinden birinin de adaletten ayrılmak olduğunu şu cümlelerle açıklar: "Adaletin değeri büyüktür. İslam dünyası zulüm işledi. Baba evladına, koca karısına, iş sahibi işçilerine zulmetti. Zulüm ve tefrika ümmetin helâk sebeplerindedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: Bir gün adaletle yönetmek, altmış yıl (nafile) ibadetten hayırlıdır." ¹⁶⁷ Adil olduğumuz sürece Allah'ın yardımını hak ederiz. Birçok erkek, kızları mirastan alıkoydu. Birçok baba, ikinci hanımının çocuklarına ilgi göstererek birinciyi ihmal etti. Kaç fabrika sahibi işçisinin hakkını vermedi".¹⁶⁸ Allah bizden hayatın bütün birimlerinde hangi konumda olursak olalım adil olmamızı ve adaleti ayakta tutmamızı istemektedir.

¹⁵⁹ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 8/402; Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 3/268-269.

¹⁶⁰ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Mülk 67/17.

¹⁶¹ el-Mülk 67/18.

¹⁶² Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 13/287.

¹⁶³ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Kamer 54/23- 24.

¹⁶⁴ el-Kamer 54/ 24.

¹⁶⁵ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 12/ 458.

¹⁶⁶ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Nisa4/135.

¹⁶⁷ Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (Bağdat: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,2001) 2/58, 1721

¹⁶⁸ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 3/369-370; bkz. Karaman vd, *Kur'ân Yolu*, 2/159.

3.3. İyiliği Emredip Kötülükten Vazgeçirmeye Çalışmamak

"İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı.¹⁶⁹ Nâbulsî, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkeri terk etmenin helâk sebebi olduğunu şu cümlelerle açıklar: Vallahi biz bu sıfatı giydiğimizde bizim için dostluklar ortaya çıktı. Övgüler ortaya çıktı. Ama ne zaman ki iyiliği emretmekten kötülüğü sakındırmaktan vazgeçtik, etkilenmedik. Bir kardeşinin çocuğunun sadece tahsilini öğretimini, işini, vazifesini, kazancını soruyor. Bir insan düşünün biriyle evleniyor, sadece evini, kazancını soruyor, dinini sormuyor. Ne zaman ki münkerden alkoymaktan vaz geçtiğimizde biz o münkeri kendimiz yaptığımızda helâki hak ederiz.¹⁷⁰

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alkoyorsunuz ve Allah'a inanırsınız."¹⁷¹ Nâbulsî, hayırlı ümmet olmanın illeti "İyiliği emredersiniz, kötülükten alkoyma" hükmüne uymakla olur. Nâbulsî, emr-i bil ma'ruf ve nehy-i ani'l münkeri İslam'ın altıncı farızası sayar. Eğer bir ümmet bu farızayı terk ederse, helâk ümmeti olur. Allah İsrail oğullarını bu farızayı yapmayı terk ettikleri için helâk etmiştir.¹⁷² Toplumun ahlâken ayakta kalabilmesinin şartlarından birisi iyiliği emretmek ve kötülükten nehy etmektir.

3.4. Zulüm İçinde Bulunmak

"Nitekim zulme dalmışken helâk ettiğimiz nice beldeler var ki evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıpıssız kalmıştır"¹⁷³ Allah halkı zalim karyeleri helâk etmiştir. Bunun sebebi zulümleridir.¹⁷⁴

Allah kâfir ve adil bir topluluğa zalim ve müslüman topluluğa karşı yardım eder. Dünya küfür ve adaletle ıslah olur. Zulüm ve imanla ıslah olmaz. Şu âyet bunu teyit eder: "İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."¹⁷⁵ Ama müslüman iman elbisesine zulüm giydirince, güvenilir ve başarılı olmaz. "İşte o beldeler (ahalisi), zulme sapınca onları helâk ettik; helâk etmek için de belli bir süre belirlemiştik."¹⁷⁶

Resulullah şöyle buyurdu: "Sizden önceki insanların helâk olmalarının sebebi, aralarında ileri gelen kimseler hırsızlık yapınca suçun cezasını vermeyip zayıf kimseler hırsızlık yapınca ceza uygulamalarıdır. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtıma

¹⁶⁹ Kur'ân Yolu Meâli, el-Maide 5/79.

¹⁷⁰ Nâbulsî, Tefsiru'n-Nâbulsî, 3/612-613; bk. Derveze, et-Tefsiru'l-Hadis, 7/153-154.

¹⁷¹ Kur'ân Yolu Meâli, Âl-i İmrân 3/ 110.

¹⁷² el- Maide 5/79.

¹⁷³ Kur'ân Yolu Meâli, el- Hac 22/45.

¹⁷⁴ Muhammed İbni Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân,12 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2013), 9/168-169.

¹⁷⁵ Kur'ân Yolu Meâli, el-En'âm 6/ 81-82.

¹⁷⁶ Kur'ân Yolu Meâli, el -Kehf 18/ 59.

hırsızlık yapsa, onun elini keserdim!”¹⁷⁷ Eğer böyle olmasa idi, çifte standart olurdu. Had bazı insanlara tatbik edilip bazılarına tatbik edilmediğinde bu kavimlerin helâkına sebep olur.¹⁷⁸

Nâbulsî, ekinine şiddetli rüzgâr isabet eden kavmin işledikleri zulümler hakkında aşağıdaki ayetin yorumunda şu açıklamaları yapar: "*Onların bu dünya hayatında harcadıklarının misali, kendilerine zulmeden halkın ekinine isabet edip onu helâk eden kavurucu bir rüzgârdır.*"¹⁷⁹ "Sırrun" şiddetli soğuk, kırağı, buz anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁰ Buralar ekim yerleri, bostan tarlaları veya satınca çok değerli olan mahsullerdir. En azı altmış saniye süren don bütün mahsulü telef eder. Bu telefin sebebi nankörlük, yüz çevirme, dünya sevgisidir. Hevalar salih amelleri, sirkenin balı bozduğu gibi bozar.¹⁸¹ Mevdûdî, âyeti şu şekilde yorumlar: "Eğer Allah'ın kulu, o'nun iradesinin üstünlüğünü kabul etmez veya o'nun nimetlerini kullanırken, o'nun kanunlarını çiğnerse suçlu duruma düşer, bu harcamalarından dolayı cezalandırılır".¹⁸²

Yukarıdaki âyette sahip oldukları nimetlerden dolayı şımaran ve Allah'a isyan eden kâfirlerin gösteriş yapmak için¹⁸³ harcadıkları mallar, zalim bir topluluğun dondurucu rüzgârın kasıp kavurarak faydasız hale getirdiği ekine benzetilmiştir.¹⁸⁴

3.5. Mucizeyi Yalanlamak

*İlâhî hakikatleri yok etmeye kalkışanlar hüsrana uğramışlardır.*¹⁸⁵ Salih'in kavmi dağdan bir deve çıkarmayı istedikleri zaman, deve çıktı ama iman etmediler. Helâki hak ettiler. Bu âyet tebyin ile helâki birleştirdi. İnsan zamanı geçirdiğinde iman etmenin bir kıymeti yoktur. Ben diyorum ki, sizin en hayırlınız imanla birlikte, vaktini seçenlerdir.¹⁸⁶ İnkârcı bir toplumun mucize istemesi ve sonra başlarına gelenleri, Nâbulsî bu âyetin yorumunda şöyle açıklar: "*Ona bir melek indirilseydi ya!*" dediler. *Eğer biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine mühlet verilmezdi.*"¹⁸⁷ İnce noktalardan birisi münkir bir insan mucize istediği zaman, mucize gerçekleştiğinde iman

¹⁷⁷ Müslim, Hudûd, 9; bkz. *Hadislerle İslâm*, 3/ 537.

¹⁷⁸ Nâbulsî, *Tefsîru'n-Nâbulsî*, 7/538.

¹⁷⁹ *Kur'ân Yolu Meâli*, Âl-i İmrân 3/117.

¹⁸⁰ Mevdudî, *Tefhîmü'l Kur'ân*, 1/288.

¹⁸¹ Nâbulsî, *Tefsîru'n-Nâbulsî*, 2/481.

¹⁸² Mevdudî, *Tefhîmü'l Kur'ân*, 1/288.

¹⁸³ el-Merâgî, *Tefsiru'l merâgî*, 2/33.

¹⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/1042; bkz. Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 1/656.

¹⁸⁵ el-Mü'min 40/78.

¹⁸⁶ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 14/290.

¹⁸⁷ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-En'âm 6/ 8.

etmez ise, helâk gerçekleşir. Mucize isteyerek, imanlarını bu mucize üzerine bina ettiler. Mucize gerçekleşince iman etmeyerek, acilen helâki hak ettiler.¹⁸⁸

3.6. Rabbin Programından Çıkarak Doğru Yoldan Sapmak

Nâbulsî âyetin tefsirinde hangi tür sapma içinde olunursa helâki hak ederiz? konusuna açıklık getirir: "*Artık rabbinin hangi nimetlerinden şüphe duyabilirsin?*"¹⁸⁹ Araştırma yoluyla bu âyeti anladığımızda kanunlar istinbat ederiz. Bu kanuna göre her kavim doğru yoldan saparlarsa, helâki hak ederler. Bu kanunu kendi hayatımıza uygulamak istediğimizde, her türlü sapkınlık bireysel ve toplumsal düzeyde olduğunda şüpheyeye mahal kalmadan helâk olunacağını görürüz¹⁹⁰ *İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.*"¹⁹¹ Esed, helâk olma sebeplerini: "İnsanın ahlâkî değerlere karşı umursamazlığının ve bunun yerine, maddî ilerlemeyi tek önemli hedef sayan inançlara tutsaklığının bir sonucu"¹⁹² olduğunu söyler.

*"Rabbinin ve elçilerinin emrine karşı direnen nice memleket halkını şiddetli biçimde hesaba çekip bilinmedik görülmedik azaba çarptırmışızdır."*¹⁹³

Nâbulsî, âyetin tefsirinde, beldeler Rabbinin programından çıktıkları için helâke uğradıklarını belirtir. Elçilerin emrine direnen, sağlam olan programı terk etmeleri sebebiyle,¹⁹⁴ Allah'a itaat konusunda kibirlenmeleri sebebiyle helâki hak ettiklerine dikkat çeker. "Âyette geçen" Utuvv" kelimesi¹⁹⁵ istikbâr anlamına gelir.

Şu an köyler kasabalar zelzele ile sarsılıyor. Şehirlere açıklıklar, köylere şehirlere şiddetli hastalıklar isabet ediyor. Yerlerinden hicret ediyorlar. Karyelerin çocukları yerlerinden zorla çıkartılıyorlar. Bazen sel baskınları ve doğal afetler oluşuyor. Bazen şiddetli yağmurlar, bazen sıfırın altında buzlanmalar meydana geliyor. Soğuktan binlerce insan ölüyor. "*Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.*"¹⁹⁶ Sana düşen Allah'a itaat etmektir.¹⁹⁷

¹⁸⁸ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 4/17; bkz. Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, çev. Nurettin Yıldız vd., 15 Cilt (İstanbul: Risale Yayınları, 2019),12/441-442.

¹⁸⁹ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Necm 53/ 55.

¹⁹⁰ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 12/439.

¹⁹¹ bk. er-Rûm 30/ 41.

¹⁹² Esed, *Kur'ân Mesajı*,991.

¹⁹³ *Kur'ân Yolu Meâli*, et-Talâk 65/ 8

¹⁹⁴ Esed, *Kur'ân Mesajı*,1335.

¹⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/59-60.

¹⁹⁶ *Kur'ân Yolu Meâli*, en-Nahl 16/112.

¹⁹⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 13/227.

"Nice ülkeler var ki onları helâk ettik." ¹⁹⁸ Nâbulsî, "İnsan Allah'tan ve Rabbinin yolundan uzaklaşınca¹⁹⁹, insan kendi şerefini başkalarının enkazı üzerine bina edince, insan hayatını başkalarının ölümü üzerine bina edince ve insan izzetini başkasının zelilliği üzerine bina edince, zenginliğini başkalarının fakirliği üzerine bina edince, izzet yerine günahı alınca, öğüt verilince nasihati kabul etmeyince ve kendisine maslahatı için güzel malumatlar verilince, onu kaldırıncaya ve kendi başına buyruk hareket edince, Allah'tan helâk emri uygulanmak üzere sadır olacağını" söyler.²⁰⁰ Verilen nimetlere karşı nankörlük edip, ilahi düsturları bırakmaları sebebiyle bu felaketlerin başlarına geldiğini söyleyebiliriz.

3.7. Faizli Muamele Yapmak

"Biz hiçbir toplumu, kendilerine gönderilmiş belli bir kitap olmadan helâk etmedik. Hiçbir ümmet kendi ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir". ²⁰¹

Bir memleketin halkı, sakinleri, faizle muamele ediyorlar. Kazançları haramsa, haramları mubah görüyorlarsa, fakire zülüm ve eziyet etmişlerse, zenginler fakirlere, üstünlük sağlamışsa, zenginler cimri, yöneticiler sertse, işte onlar için helâk malumdur.²⁰²

Allah'ın toplum düzenini korumak amacıyla koyduğu bazı ahlâkî kurallar vardır. Bu kurallardan birisi faiz yasağıdır. Kim bu yasağı ihlal ederse helâkı hak edeceğini ifade edebiliriz.

3.8. Büyüklenmek

"Yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmanıza karşılık olarak aşağılayıcı cezayı çekeceksiniz!" denilecektir.²⁰³ Âyette geçen büyüklük anlamına gelen kibir,²⁰⁴ "kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması" demektir²⁰⁵ İstikbâr hakkı kabule yanaşmayarak Allah'a karşı büyüklenmek ve o'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememek olduğu ifade edilir.²⁰⁶ Yani, herhangi bir objektif dayanakları olmadan, büyüklük tasladıkları için, ölümden sonra bir hayat olmadığını ileri sürdüler.²⁰⁷

¹⁹⁸ Kur'ân Yolu Meâli, el-A'râf 7/4.

¹⁹⁹ Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 10 Cilt, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts), 5/2785.

²⁰⁰ Nâbulsî, *Tefsîru'n-Nâbulsî*, 4/412-413.

²⁰¹ Kur'ân Yolu Meâli, el-Hicr 15/4-5.

²⁰² Nâbulsî, *Tefsîru'n-Nâbulsî*, 6/392.

²⁰³ Kur'ân Yolu Meâli, el-Ahkâf 46/20.

²⁰⁴ Abdalbâki, el-Mu'cemu'l müfehres, 416.

²⁰⁵ Mustafa Çağrı, "Kibir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/561.

²⁰⁶ Bekir Topaloğlu, "Müstekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 138.

²⁰⁷ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1203.

Nâbulsî, istikbâr hakkı reddetmektir. Fısk Allah'ın kaynağından çıkmaktır.²⁰⁸ Ateş azabının sebebi hakkı reddetmek ve günahlara dalmaktır. İşler sonuçlarına göredir. Büyüklük sadece Allah'a mahsustur. İstikbâr şeytani bir ahlâktır. ²⁰⁹ İstikbâr, Allah'ın âyetlerini yalanlamak ve umursamazlık içinde bulunmaktan ibaret olduğu belirtilir.²¹⁰ Mü'min olan bundan kaçınması gerekir.

V. Geçmiş Ümmetlerin Kıssaları ve Ahlaki Tutumları

Nâbulsî geçmiş ümmetlerin yaşamış olduğu tarih dilimine giderek onların iyi/kötü ahlâkî davranışlarını gündeme getirir.

1. Hud Kavmi

Allah'ı hatırlatması açısından Hz. Hûd kıssasında ibretler ve öğütler vardır. *Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik.*²¹¹ Nâbulsî âyetin tefsirinde şu tespitlerde bulunur: Her yüksek yere alâmetler diken, temelli kalmayı düşünerek sağlam yapılar yapan, mallara ve sürülere, eşsiz bağ ve bahçelere sahip olan bu insanlar,²¹²servetlerine ve güçlerine güvenerek gurur ve kibire kapılmışlar, putperestliğe sapmışlardır. Onlar tanrılarını bırakmayacaklarını belirterek Hûd'u beyinsizlik ve yalancılıkla itham etmişlerdir.²¹³ Allah'ın elçisi olarak, taptıkları putları bırakmaları gerektiğini, aksi takdirde Allah'ın gazabına uğrayıp iğrenç bir duruma düşeceklerini söylemiş²¹⁴ onu dinlemeyip, "Tehdit ettiğin azabı getir" diyerek alay ederek kendisine meydan okumuşlardır.²¹⁵ Bunun üzerine Allah, inkâr ve taşkınlıklarının cezası olarak onları helâk etmek için korkunç bir kasırga göndermiş, kasırga gelince insanları sökümüştür hurma kütükleri gibi yere sererek kül edip savurmuştur.²¹⁶

2. Lut Kavmi

Nâbulsî. Lut kavmi ile ilgili şu açıklamaları yapar: "Allah'ın emrine ve talimatlarına, Allah'ın insanlar için koyduğu kanuna, aile için olan nizama muhalefet ettiler. Allah'ın insanlar için koymuş olduğu şehveti dışarıya atma yolunu terk ederek hudutları yıktılar. Kim hudutları yıkarsa, Allah'ın huzurundan kovulur. Bunun karşılığında Allah'ın

²⁰⁸ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 10/ 43.

²⁰⁹ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 12/75.

²¹⁰ el-A'râf 7/146.

²¹¹ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Hûd 11/50.

²¹² bk. eş-Şuarâ 26/128-134.

²¹³ bk. el-A'râf 7/66; el-Hûd 11/53; eş-Şuarâ 26/139.

²¹⁴ bk. el-A'râf 7/70-71.

²¹⁵ el-Ahkâf 46/22.

²¹⁶ bk. el-Fussilet 41/16; el-Ahkâf 46/25; ez-Zâriyât 51/41-42.

haramlarına tazim etmek vardır". Sen böyle yaptığın zaman, Allahu Teâlâ sana şöyle der:²¹⁷ *"Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır."*²¹⁸

Lût' un a.s kavmi peygamberlerinin uyarılarını dikkate almadılar. Allah'ın onlar için yarattığı fitratı terk ederek isteklerini anormal yollarla doyurmaya çalıştılar ve erkekleri, kadınlara tercih ettiler. Lut kavmi ahlâkî bir çözüme ve sapıklık içindeydiler. Bugün Amerika'da bu şekilde anormal olaylar vardır. Bunun sebebi ise ahlâkî çözümedir. Zina, Allah'ın hükmüne muhalefet, livata fitrata muhalefet etmektir. *"Kadınlar sizin ekeneğinizdir; ekeneğinize hangi taraftan isterseniz oradan varın."*²¹⁹ Sapıklık ve anormalliği isteyenler fitrata muhalefet ettiler. Kim bu işi yaparsa, helâki hak eder.²²⁰

3. Ad, Semud ve Firavun Kavimleri

*Vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd'a; Kazıklı Firavun'a? İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi. Oralarda durmadan fesat çıkardılar.*²²¹

Nâbulsî, mealini verdiğimiz âyetin yorumunda "Ad, Semud, Firavun kavimleri beldelerinde tuğyan ettiler, fesat işlediler. Bundan dolayı, onlara Rabbinin azap kamçısı geldi. Bu kavimler Allah'ın âyetlerini tefekkür etmediler, ahiret gününe iman etmediler, şehvetlerine iltifat ettiler, lezzetlerine daldılar onlara körlük isabet etti. Haddi aştılar ve azgınlık yaptılar.²²² İşte o zaman helâk onlara gerçekleşti." Rabbimiz Allah ". *Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hale getiririz."*²²³ Bu her şeyi kuşatan yıkım insanların üzerine gece ve gündüz meydana gelebilir.²²⁴ Mü'min Allah'ın âyetleri hakkında tefekkür eden, şehvet ve lezzetlere itibar etmeyen insandır.

Nâbulsî geçmiş ümmetler içinde ahlâkî dejenerasyona uğramış, zalimlik yapmış Firavunu örnek veriyor: *"Firavun bu konuşmalarla halkının aklını çeldi, hemen ona boyun eğdiler; onlar zaten yoldan çıkmış bir topluluk idi."*²²⁵

Bu âyetteki örnek Hz. Mûsâ ile Firavun ve tebaası arasında geçen olaylar, tartışmalar ve alınan ibretlik sonuçlardır. İnkârcıların bilinçlerinin derinliklerinde bir Allah inancı vardır. Firavunun baskı ve çeşitli telkinleri, dünyanın çekici menfaatleri bu

²¹⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 13/414.

²¹⁸ *Kur'ân Yolu Meâli*, Yûnus 10/26; es-Sâd 38/ 25.

²¹⁹ el-Bakara 2/ 223.

²²⁰ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 12/ 461- 462.

²²¹ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Fecr 89/9-12.

²²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1284-1288.

²²³ *Kur'ân Yolu Meâli*, Yunus 10/24.

²²⁴ Nâbulsî, *Tefsiru'n- Nâbulsî*, 14/194.

²²⁵ *Kur'ân Yolu Meâli*, ez-Zuhruf 43/54.

temel duyguyu köreltmış veya üstünü küllerle örtmüştür. Firavun ve sisteminde halkın bilgilenmesi ve örgütlenmesine engel olmuştur.²²⁶

Halkını cahil bırakan ve değersizleştiren Firavun ve onun ilkelerine karşı çıkmayanlar, Allah'ın emrine ihanet ettiler. Şu an bazı müslümanların hali budur. Bu müslümanların törenleri, kazanç yolları, ticaretleri, evleri çağdaş asrın gerektirdiği şekildedir. Namaz kılıp, oruç tuttıkları halde, onlarda haram diye bir şey yoktur. Allah'ın kitabında binlerce mesaj olduğu halde İslam'ı sadece beş'e indirgerler. O'nun evi, hayatı, evlatları, eşi, kazancı ve girdileri bir vadide, İslam başka bir vadidedir. Böyle olmasından dolayı bir problem ve rahatsızlık duymaz.²²⁷ İncamızla ahlâkımızın birbirine uygun olması gerektiğini düşünüyoruz.

4. Asiye ve Ahlâkî Duruşu

Nâbulsî fasık kadınlarla, mü'min kadınlar karşılaştırması yaparak Firavunun karısının ahlâkî duruşu hakkında örnek vererek bir rol model oluşturmaya çalışmaktadır. Fasık kadınların çoğu "kocam böyle istiyor" diyerek onların ahlâkî olmayan isteklerine boyun eğiyorlar. Hâlbuki "Allah'a isyanda mahlûka itaat yoktur. İtaat ancak maruf olan şeylerdedir"²²⁸ Firavun cebbar, zalim bir kimsedir. Buna rağmen hanımını kendine imana taşımaya asla güç yetirememiştir. Kocasına karşı imanî bir duruş sergileyerek, onun arzu ve isteklerine boyun eğmeyen muvahhide bir hanımdır. *O, "rabbim!" demişti, "Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavundan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!"*²²⁹ Âyeti ile Firavunun hanımını örnek vererek, günümüz kadınlarının ahlâkî tercihlerinin yanlışlığına dikkat çekmiştir.²³⁰

5. Eyke Halkı, Ölçü ve Tartıya Hile Katmak

Hz. Şuayb kavmini tek olan Allah'a ibadete çağırmış; ölçü ve tartıda, alışverişte haksızlık yapmak, ülkede bozgunculuk çıkarmak, tehditle insanları Allah'ın yolundan alıkoymak gibi tutum ve davranışlara son vermelerini istemiştir.²³¹ Ancak kavminin önde gelenleri Şuayb'ı yalancılıkla itham etmiş, ona inananları tehdit etmiş, kendisini ve ümmetini ülkeden sürme tehdidinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Şuayb onlara ilâhî azabın geleceğini bildirmiş,²³² nitekim şiddetli deprem ve korkunç bir gürültü onları helâk etmiştir.²³³

²²⁶ Karaman, vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 4/779.

²²⁷ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 1/577.

²²⁸ Müslim, İmâre 39; Ebu Dâvud, Cihad, 87.

²²⁹ et-Tahrim 66/11.

²³⁰ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 1/79.

²³¹ bk. el-A'râf 7/85-86; Hûd 11/84-87.

²³² Ömer Faruk Harman, "Medyen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 38/346-348.

²³³ bk. el-A'râf 7/85-92; Hûd 11/84-95.

Eyke halkı ölçü ve tartı da hile yaptılar, insanların eşyalarını eksik tarttılar, haram satış yaptılar. Bu konuda bir kural tanımadılar. Nâbulsî, "İşte insanlar bugün de böyle yapıyorlar. Bununla birlikte Kur'ân ellerindedir, Mescitleri namaz kılanlarla doluyor, hak onları her yönden kuşatmış, âyetler ve hadisler açıktır. Bununla birlikte isyan ettiler. Bugün pazarlarda uygulanan şeylerde böyledir. Bir şey satmak istediğinde sana düşük fiyat verirler. Satın almak istediğinde yüksek fiyat isterler" görüşünü dile getirir. Eyke halkı bundan dolayı helâki hak ettiler."²³⁴ Ölçü ve tartıya hile katmadan bu konuda ölçülü davranmak gerekir.

6. Tâlût ve Komutan Olarak Atanmasına Karşı Çıkanların Ahlâkî Özellikleri

"Peygamberleri onlara "Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi."²³⁵

Nâbulsî, âyetin yorumunda şöyle der: Allahu Teâlâ "Tâlût'u melik olarak cihatlarını yönetmek ve topraklarını geri almak, saygınlık ve itibarlarını yeniden geri getirmek için görevlendirdi. Onlar kendi değer yargılarına göre, Bakara suresi 247. Âyette belirtildiği gibi "Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyk iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?" dediler. Onlara komutanlık yapacak zengin, lüks içinde yaşayan ve meşhur biri olmalıdır. Onların değer ölçüleri bunu emrediyor. Talut cesur, fakir ve güçlü mü'min bir komutandır. Problem ahlâkî değerlere göre meseleye bakmak yerine, kendi değer yargılarına göre baktılar. Beşerin ölçüleri ile Allah'ın ölçüleri birbirine zıttır. Kimi insanları, zenginliği, kuvveti, tazim eder. Günahlarıyla haddi aşar. Fakire gelince onu gür sesleriyle bastırıyorlar. İnancını açıklayınca onu hesaba çekiyorlar.²³⁶

7. Yahudilerin Helâk Sebepleri

"Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık."²³⁷

Nâbulsî âyetin yorumunda; Yahudilerin helâk sebeplerini şöyle açıklar: Allah yolundan engellemek, faiz almaları, haksızca insanların mallarını yemeleri yüzünden; önceden kendilerine helal kılınan bazı yiyecekler haram kılınmıştır. Helâk sebepleri uzundur. Allah işlemiş oldukları günahlar yüzünden azabı onlara göndermiştir. Nâbulsî, bu hataların birçoğunun müslümanlar arasında bugün yaygın olduğunu dile getirir.²³⁸

²³⁴ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 8/416.

²³⁵ *Kur'ân Yolu Meâli*, el-Bakara 2/247.

²³⁶ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 2/141.

²³⁷ *Kur'ân Yolu, Meâli en-Nisâ* 4/160-161.

²³⁸ Nâbulsî, *Tefsiru'n-Nâbulsî*, 3/408.

Allah şöyle dedi “İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Yaptıkları ne fena idi”²³⁹

Kur’ân’da anlatılan İsrailoğulları kıssası içinde birçok derslerin bulunduğu bir kıssadır. Onların işlediği birtakım günahlar bizler tarafından da işlenmektedir. Yahudiler ““Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak” dediler²⁴⁰ Birtakım müslümanlar da aynen böyle inanıp şefaate farklı anlam yüklüyorlar. İsrailoğulları, “Ey Mûsâ! Onlar orada buldukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız!” dediler.²⁴¹

Çalışıp gayret göstermeden bir şeyi elde etme hastalığı bugün müslümanları sarmış durumdadır. İsrail oğullarının Hz. Musa’ya söylediklerini aynen bugün müslümanlar yapmaktadırlar.²⁴² “Size verdiklerimize sımsıkı sarılın, söylenenlere kulak verin” demiştik. Onlar, “İşittik ve isyan ettik!” dediler. ²⁴³ “Ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kini ve düşmanlığı soktuk. ²⁴⁴

8. Hz. İsa’nın Kavminin Azaba Uğrama Sebepleri

“Gruplar aralarında anlaşmazlığa düştüler. Haksızlığa sapanların, acılı bir günün azabından çekecekleri var”²⁴⁵

Nâbulsî âyetin tefsirinde Hz. İsa’nın kavminin helâk sebeplerini şöyle açıklar: Onların aralarındaki anlaşmazlık, azgınlık, sapkınlık, haset, zülüm, düşmanlık, kendini üstün görmektendir. Anlaşmazlık nastan değildir, bilakis nefistendir. Şu anda Kur’ân tektir, sünnet tektir, kaynak tektir, düstur tektir. Niçin ihtilaf vardır? Anlaşmazlık, haset, kibir, azgınlık, düşmanlık, maslahat anlaşmazlığıdır. Müslümanların üzerine gereken şey bugün bu hilaftan, dinlerinin asıllarına dönmektir, mukaddes naslara geri dönmektir.²⁴⁶ “Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah’ın yolundan ayırır”²⁴⁷

9. Allah’ın Yardımı ve Helâk Olan Endülüs Örneği

Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.²⁴⁸ Nâbulsî, âyetin yorumunda, Arapların Endülüs’e girdikleri zaman

²³⁹ Kur’ân Yolu Meâli, el-Mâide 5/ 79.

²⁴⁰ Kur’ân Yolu Meâli, el-Bakara 2/80.

²⁴¹ Kur’ân Yolu Meâli, el-Maide 5/24

²⁴² Nâbulsî, Tefsiru’n-Nâbulsî, 1/65.

²⁴³ Kur’ân Yolu Meâli, el-Bakara 2/93

²⁴⁴ Kur’ân Yolu Meâli, el-Maide 5/ 14.

²⁴⁵ ez-Zuhruf 43/ 65.

²⁴⁶ Nâbulsî, Tefsirun- Nâbulsî, 11/ 528-529.

²⁴⁷ Kur’ân Yolu Meâli, el -En’âm 6/153.

²⁴⁸ Kur’ân Yolu Meâli, Muhammed 47/7.

yardıma uğradıklarını, bir medeniyet inşa ettiklerini, köklü devlet kurduklarını söyler. Lâkin onlar zamanla oyuna ve şiire, arsızlara, şarkı söyleyen kadınlara,²⁴⁹ başka şeylere yönelip başaramadılar, ahlakları bozuldu. Bundan dolayı da mağlup duruma düşerek, Endülüs’ten çıkarıldılar. Bu Allah’ın yeryüzündeki kanunudur. Allah’ın azabına uğramak istemediğimiz de bize düşen, Allah'a itaat etmektir.²⁵⁰

SONUÇ

Kur’ân’da önceki ümmetlerin kıssalarının aktarılmasındaki öncelikli amaç, İlâhî yasaların süreklilik ve devamlılık arz etmesine vurgu yapmak ve onlardan ibret alınmasını sağlamaktır. Buna göre, önceki milletlerin yaptıklarını yapanların, sünnetullah gereği aynı akıbete uğrayacaklarının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Kur’ân, toplumların gelişmeleri ve ilerlemelerinin değişmeyen yasalar çerçevesinde olduğunu belirtmektedir. Fert veya toplumun ruhsal durumu, ahlâkî yapısı, hayata bakışı, insanlar arasındaki ilişkilerinin şekli, Allah ve varlık karşısında takındığı tavır ve konumu gibi belli başlı hususlar, toplumun tarihî seyrini etkileyen en önemli faktörlerdir. Sünnetullah, Allah’ın peygamberleri aracılığıyla ile gönderdiği ahlâkî değerleri kabul ve ret durumunda, toplumlara verdiği karşılık olarak ifade edilebilir. Toplumların ayakta kalmaları ve varlıklarını sürdürmeleri ahlâkî değerlerle mümkündür. Sünnetullah’ın doğasını anlayıp algılayan “akıl sahibi” insanlar, tarihe müdahale ederek onun akışını değiştirebilir, onu yönlendirebilir. Geçmişlerin yaptıkları hataları işlememekle de kurdukları medeniyet ve uygarlıkların yaşam sürelerini uzatabilirler. Kur’an mesajı dikkate alındığında toplumların mutlu bir yaşama mı yoksa acı bir felâkete mi doğru gittiklerini, onların yapıp ettiklerinden ve izledikleri yoldan çıkartmak mümkündür. Helak, toplumların yaşayışlarında, iş ve eylemlerinde hak ve adalet ölçülerini aşır zulmü sürekli hale getirerek haddi aşmaları sebebiyle ilâhî iradenin onları ya tamamen ya da kısmen yok etmesi, değersiz hale getirmesi, güç ve iktidarlarını kaybettirmesi, başka toplumların esaretine mahkûm etmesi gibi anlamlara gelmektedir.

Nâbulsî, geçmiş ümmetler içerisinde ahlâkî erozyona uğrayan ve ahlâkî değerlere sırtını dönen, elçileri yalanlayan, toplumsal bir çürüme içinde olan toplumların bu tercihleri sonucunda uğradıkları cezalara ve helâke vurgu yapar. Kendilerine vahiy gönderilen birçok kavmin vahyi unutarak isyan ettikleri ve uyarıldıklarını söyler. Fıskın umumileşmesi, günah sahasının genişlemesi, nebileri yalanlamak, onlardan yüz çevirmek, mucizeyi inkâr etmek, adaletsizlik, zulüm, emir bi’l-ma’rûf nehiy ani’l-münker terk etmek Rabbinin programından çıkmalarının toplumların helâk sebebi olduğunu belirtir.

Bu kavimlerin ortak paydalarının peygamberlerinin davetlerini yalanlayıp azgınlattıkları için azaba uğradıklarına dikkat çeker. Toplumsal çöküş ve helâk cezası

²⁴⁹ Mehmet Ali Gündoğdu, “Tanzimat Yazarlarına Göre Endülüs’ün Yıkılış Sebepleri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58, (Ocak 2017), 326.

²⁵⁰ Nâbulsî, *Tefsiru’n- Nâbulsî*, 12/102.

insanların ahlâkî tercihlerine ve davranışlarına bağlı olduğunu vurgular. Fırkalaştığımızda, bireysel düşünüp, toplumu gözetmediğimizde, büyük bedeller öderiz. Bu hususta Hz. Peygamberden rivâyet edilen gemi metaforu buna örnek olarak verilebilir.

Nâbulsî geçmiş ümmetlerin yaşamış olduğu tarih dilimine giderek onların iyi/kötü ahlâkî davranışlarını gündeme getirir. Helâk sebeplerinin, aralarındaki anlaşmazlık, azgınlık, sapkınlık, haset, zülüm, düşmanlık, kendini üstün görmekten kaynaklandığını söyler. Yahudilerin Allah yolundan engellemek, faiz almaları, haksızca insanların mallarını yemeleri, yüzünden helâke uğradıklarını dile getirir.

Nâbulsî, Lut kavminin, Allah'ın insanlar için koyduğu kanuna, aile için olan nizama muhalefet sebebiyle helâkı hak ettiklerini dile getirir. Endülüs oyuna, şiire, arsızlara, şarkı söyleyen kadınlara yöneldikleri ve başka şeyleri tercih ettikleri için mağlup olduklarını ve Endülüs'ten çıkarıldıklarını belirtebiliriz.

Nâbulsî, imanî bir duruşa örnek olarak, Asiye'yi örnek olarak verir. Azgınlık ve tekebbür örneği olarak Firavuna dikkat çeker. Yeryüzündeki her helak ve musibetin sebebinin insanların işlemiş olduğu günah ve ahlâkî sapkınlıklarının olduğuna dile getirir. Bu sünnetullahtır. Allah'ın azabına uğramak istemiyorsak, bize düşen, Allah'a itaat etmek. Ve Allah'ın bizim için seçtiği yoluna uymaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulgâki, M. Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, çev. Mahmut Çanga, Kur'ân-ı Kerim Lügati, İstanbul, Timaş Yayınları,1.Basım, 1991.
- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî, *Kesfu'l-Hafâ*,2 Cilt, Bağdat: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,2001.
- Bakkal, Mustafa Cihad, "Kıssalar Bağlamında Mâturîdî'nin Kur'ân'daki Mübhemlere Yaklaşımı", *Ekev Akademi Dergisi* 21/72 (Güz 2017),195-219.
- Bulut, Halil İbrahim, "Ümmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/ 308, İstanbul: TDV Yayınları,2012.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun, İlim Yurdu Yayınları, 3. Basım, İstanbul,2010.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, thk. Ahmet Abdulğafûr Attâr, VI. Cilt, Beyrut: Dâru'l-İlmi'-li'l-Melayîn, 1984.
- Çağrı, Mustafa, "Kibir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25/561, Ankara: TDV Yayınları,2002.
- Çelebi, İlyas, "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28/159-160, İstanbul: TDV Yayınları,2010.
- Çelik, Ahmet, "Birey ve Toplumun Islâhı Açısından Kur'ân Kıssaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Haziran2005),54-87.

- Davutoğlu, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 12 Cilt, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 2.Basım,1985.
- Derveze, İzzet, *Kur'ânü'l Mecid*, çev. Vahdettin İnce vd.,7 Cilt, İstanbul, Ekin Yayınları, 2.Basım,1997.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Zehretü't-Tefâsîr*,10 Cilt, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, ts.
- Eren, Hasan vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu,1988.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İstanbul: İşaret Yayınları, 7. Basım,2009.
- Ganim, Muhammed Muhammed Ahmed, *Dr. Muhammed Ratıb En-Nabulsi, Menhecühü ve Cühuduhu Fid-Daveti İllahî Teala*, Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,2016.
- Genç, İsmail, *Kur'ân'da Musibet*, Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019.
- Gündoğdu, Mehmet Ali, "Tanzimat Yazarlarına Göre Endülüs'ün Yıkılış Sebepleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58, (Ocak 2017), 315-338.
- Güneş, Abdulkaki, "Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (Aralık 2005),61-93.
- Harman, Ömer Faruk, "Medyen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38/346-348, İstanbul: TDV Yayınları,2003.
- Heysur, Muhammed, *Medeniyetlerin Yükseliş ve Çöküşünde Kur'ân Yasaları*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Mahya Yayınları, İstanbul,2014.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12 Cilt, Dâru Sahnun, Tunus,1997.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, 12 Cilt, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut,1989.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fidâ Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî el-İfrikî, 20 Cilt, *Lisânü'l-Arap*, Dâru'l- Fikr, Beyrut,1990.
- İmâdüddîn Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça, Risale Yayınları, İstanbul,1982.
- İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât elfâzi'l Kur'ân*, Tahkik: Safvan Adnan Davudi, Daru'l Kalem, Dımaşk,2014.
- Kara, Mustafa, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi* 9/1,57-73.
- Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2007.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 5 Cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Kasaboğlu, Kevser, *Tefhîmü'l Kur'ân'da Kur'ân Kıssaları*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Blimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019.
- Kaya, Remzi, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002),31-58.

- Koca, Ferhat, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19/248, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Mâturîdî, Ebu Mansur, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 18 Cilt, Dâru'l Mizan, İstanbul,2005.
- Mennâ 'Halîl Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût,2015.
- Merâgî, Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l Merâgî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 10 Cilt, Lübnan,2006.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ Mevlâna. *Tefhimu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd., 7 Cilt. İnsan Yayınları, İstanbul,1997.
- Mütercim Asım Efendi, *Kamûsu'l Muhit Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu,6 Cilt, İstanbul, 2014.
- Nâbulsî. Muhammed Ratıb, *Tefsîru'n-Nâbulsî*, 14 Cilt, Daru'l Fursan, Amman,2017.
- Okumuş, Ejder, "İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri", *Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi* (Temmuz- Aralık 2021), 66-80.
-, "Kur'ân'da Toplumsal Çöküş", *Diyanet İlmi Dergi* 46/4,63-94.
-, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İnsan Yayınları, İstanbul,2015.
- Öz, Ahmet, "Kur'ân'da İslam Ümmeti", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11, (Aralık,2019),545-564.
- Özafşar vd., Mehmet Emin, *Hadislerle İslâm*, 7 Cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,2014.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah: Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınları, Ankara,1994.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 30 Cilt, Daru'l Fikr, Beyrut,2005.
- Rızâ, Reşit, *Tefsiru'l-Menâr*, 12 Cilt. Dâru'l Fikr, Beyrut,2007.
- Sulaman, Mohammad Shawkat, *Muhammed Ratıb En-Nabulsi ve İlmi Tefsir*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1994.
-, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15/498, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şentürk, Recep, "Millet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30/64-66. Ankara: TDV Yayınları,2020.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l Kadîr*,5 Cilt, Dâru'l Hayr, Beyrut,1992.
- Şimşek. M. Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2013.
- Taberî, Muhammed İbni Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*,12 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiye, Beyrut,2014.
- Tok, Nuri, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Kavimler*, Etüd Yayınları, Samsun,1998.
- Topaloğlu, Bekir "Şuara suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39/221-222, İstanbul: TDV Yayınları,2010.
- Topaloğlu. Bekir, "Müstekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32/ 138. İstanbul: TDV Yayınları,2006.
- Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986.

- Yıldırım, Duran Ali, "Kur'ân Kıssalarında Toplumların Helâkı ve Sebepleri Üzerine", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36(Aralık 2020),243-277.
- Zebîdî, Muhibbuddîn Muhammed Murtezâ Huseyn Vâsıtî (ö.1205/1790), *Tâcu'l Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus* ,20 Cilt, Dâru'l Fikr, Beyrut,1994.
- Zebîdî, Zeynuddin Ahmet, *Sahih-i Buhârî Muhtasar Tecrîd-i Sarih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya, 2003.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğâ*, 2.Cilt, Thk. Muhammed Basil, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
-, *el-Keşşâf*, 6 Cilt, çev. Adil Bebek vd., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul,2018.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Kıssatü'l Kur'âniyyetü Hidâyetün ve Beyânün*, Şam: Dâru'l-Hayr, 1992.
-, *et-Tefsirü'l-Münir*, 12 Cilt, çev. Nurettin Yıldız vd., Risale Yayınları, İstanbul,2019.